

W drodze do wolnej Polski!

Kawalerowie Krzyża i Medalu Niepodległości II Rzeczypospolitej

W drodze do wolnej Polski!

Kawalerowie Krzyża i Medalu Niepodległości II Rzeczypospolitej

ROZPORZĄDZENIE PREZYDENTA RZECZYPOSPOLITEJ
z dnia 29 października 1930 r.
o Krzyżu i Medalu Niepodległości.

Na podstawie art. 44 ust. 5 Konstytucji postanawiam co następuje:

Art. 1.

Ustanawia się „Krzyż Niepodległości” i „Medal Niepodległości” celem odznaczenia osób, które zasłużyły się czynnie dla niepodległości Ojczyzny w okresie przed wojną światową lub podczas jej trwania, oraz w okresie walk orężnych polskich w latach 1918–1921, z wyjątkiem wojny polsko-rosyjskiej na obszarze Polski. [...].

Prezydent Rzeczypospolitej
Ignacy Mościcki

Krzyż Niepodległości z Mieczami – awers i rewers
Zbiory Roberta Mączynskiego (Warszawa)

Krzyż Niepodległości – awers i rewers
Zbiory Roberta Mączynskiego (Warszawa)

Medal Niepodległości – awers i rewers
Zbiory Roberta Mączynskiego (Warszawa)

Stowarzyszenie
„Wspólnota Polska”

Wystawa przygotowana przez:
Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”
Warszawa 2020 r.

KANCELARIA PREZESA
RADY MINISTRÓW

Projekt finansowany ze środków Kancelarii Prezesa
Rady Ministrów w ramach zadania publicznego
dotyczącego pomocy Polonii i Polakom za granicą.

Autorzy
(scenariusz, tekst, wybór
ilustracji, opracowanie):

Błażej Olbromski

Ryszard Rybka

Realizacja:

Agencja Kreatywna

tel. 508 100 923

Projekt graficzny:
Robert P. Stachowicz

W drodze do wolnej Polski!

Kawalerowie Krzyża i Medalu Niepodległości II Rzeczypospolitej

Ustanowienie odznaczenia Krzyża i Medal Niepodległości

Ustanowienie tego odznaczenia miało na celu uhonorowanie osób, które zasłużyły się czynnie dla niepodległości Polski w okresie przed wybuchem I wojny światowej lub podczas jej trwania oraz w okresie walk orężnych polskich w latach 1918–1921, w wyjątkiem wojny polsko-bolszewickiej na obszarze Polski.

Inicjatywa ustanowienia odznaczenia pojawiła się w 1928 roku, kiedy żona Marszałka Polski Aleksandra Piłsudskiego dostrzegła, że wśród rozrastającego się – w związku z obchodami dziesiątej rocznicy niepodległości – grona osób odznaczonych Orderem Odrodzenia Polski i Krzyżem Zasługi zabrakło wielu przedwojennych działaczy Polskiej Partii Socjalistycznej, zasłużonych dla odzyskania niepodległości (zwłaszcza w latach 1905–1907), którzy w czasie wojny służyli Ojczyźnie inaczej niż walcząc w formacjach wojskowych i nie mieli możliwości uzyskać szacownych odznaczeń bojowych takich jak Krzyż „Virtuti Militari” czy Krzyż Walecznych.

Inicjatywę przekazała płk. Adamowi Kocowi, co spotkało się z poparciem gen. Kazimierza Sosnkowskiego, który w końcu 1928 roku zwrócił się do Prezydenta RP Ignacego Mościckiego i premiera Kazimierza Bartla z wnioskiem o podjęcie inicjatywy mającą na celu naprawienia krzywd, jakie spotkały liczne rzesze zasłużonych w pracy nad zdobyciem niepodległości.

Już 18 grudnia 1928 r. powstała Główna Komisja Odznaczeniowa (GKO), której zadaniem realizowanym przez podległe jej komisje środowiskowe (zagadnieniowe) było wytypowanie spośród zasłużonych kandydatów do odznaczenia.

Na posiedzeniu GKO w dniu 11 marca 1929 r. oficjalnie zaproponowano utworzenie specjalnego odznaczenia dla osób zasłużonych dla niepodległości. W lipcu 1929 roku koncepcja odznaczenia pod nazwą Krzyża Niepodległości została przyjęta przez Komisję, a 29 października 1930 r. doczekała się realizacji, gdy ukazało się rozporządzenia Prezydenta RP Ignacego Mościckiego „O Krzyżu i Medalu Niepodległości” („Dziennik Ustaw” z 1930 r., nr 75, poz. 591).

10 marca 1931 r. Sejm Rzeczypospolitej przyjął poprawkę do art. 1 tego dekretu ustanawiając Krzyż i Medal, jako odznaczenia wojskowe. W praktyce ta poprawka miało umożliwić przyznawanie odznaczenia postom i senatorom, bowiem zgodnie z art. 22 Konstytucji w trakcie kadencji nie mogli oni przyjmować żadnych orderów i odznaczeń, poza odznaczeniami wojskowymi. 10 marca 1937 r. przyjęto ustawę o zmianie rozporządzenia Prezydenta, która umożliwiała nadawanie Krzyża do 30 czerwca 1938 r.

Kolejny raz Prezydent RP Ignacy Mościcki zmienił to zarządzenie 19 października 1938 r., umożliwiając przyznawanie Krzyża dla osób, które zasłużyły się czynnie: „w okresie walk powstańczych o wyzwolenie w 1938 roku Śląska Cieszyńskiego za Olzą (podczas zajęcia Zaolzia w 1938 roku)”.

Odznaczenia nadawał Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej na podstawie wniosków Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości, który ukonstytuował się 7 listopada 1930 r.

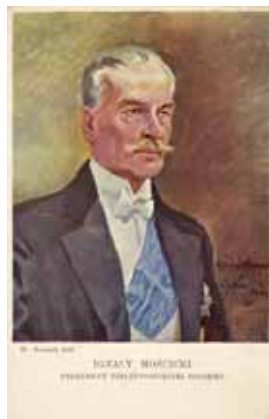
W starszeństwie polskich orderów i odznaczeń Krzyż Niepodległości zajmował miejsce przed Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (IV klasy), a Medal Niepodległości przed Srebrnym Krzyżem Zasługi.

Legitymacja Krzyża Niepodległości z Mieczami, nadanego Aleksandrze Piłsudskiej (zbiory Instytutu Piłsudskiego w Jaroczkowie) oraz Krzyż Niepodległości z Mieczami (zbiory Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku)

Aleksandra Piłsudska – pomysłodawczyni ustanowienia odznaczenia Krzyż i Medal Niepodległości (Narodowe Archiwum Cyfrowe [Warszawa])

Prezydent RP Ignacy Mościcki (na portrecie Wojciecha Kossaka, 1933 r.) – twórcą rozporządzenia „O Krzyżu i Medalu Niepodległości” (Zbiory Biblioteki Olszowskiego [Bytom])

Rozporządzenia Prezydenta RP Ignacego Mościckiego „O Krzyżu i Medalu Niepodległości” („Dziennik Ustaw” z 1930 r., nr 75, poz. 591) (Zbiory Biblioteki Olszowskiego [Bytom])

Znaczek Poczty Polskiej z wizerunkiem Krzyża Niepodległości, wydany w 1933 roku z okazji 15. rocznicy odzyskania Niepodległości (Zbiory Biblioteki Olszowskiego [Bytom])

Dekret Prezydenta RP Ignacego Mościckiego „O zmianie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o Krzyżu i Medalu Niepodległości” („Dziennik Ustaw” z 1938 r., nr 81, poz. 547) (Zbiory Biblioteki Olszowskiego [Bytom])

W drodze do wolnej Polski!

Kawalerowie Krzyża i Medalu Niepodległości II Rzeczypospolitej

Zasady nadawania i przywileje

Odnaczenie nadawał Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, któremu osobę odznaczoną przedstawiał Prezes Rady Ministrów na podstawie wniosków Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości, który ukonstytuował się 7 listopada 1930 r.

Komitet ten składał się z pierwszych dziesięciu osób wyróżnionych Krzyżem Niepodległości. W jego skład wchodził przewodniczący Józef Piłsudski, wiceprzewodniczący Aleksandra Piłsudska i Walery Sławek, sekretarz generalny Wacław Jędrzejewicz oraz członkowie: Aleksander Prystor, Kazimierz Sosnkowski, Edward Śmigły-Rydz, Julian Stachiewicz, Adam Koc i Jan Kottątaj-Szednicki.

Po śmierci Juliana Stachiewicza (20 września 1934 r.) oraz Józefa Piłsudskiego (12 maja 1935 r.) Komitet uzupełnił swój skład w czerwcu 1935 roku o: gen. Mieczysława Dąbkowskiego i płk. rez. Bolesława Świdzińskiego.

Po śmierci Józefa Piłsudskiego zmienił się skład Komitetu – 15 marca 1937 r. przewodniczącym został wybrany Walery Sławek, a wiceprzewodniczącymi Aleksandra Piłsudska (pierwotnie wybrana przewodniczącą, lecz nie przyjęła tej funkcji) i Aleksander Prystor. Po śmierci Walerego Sławka (3 kwietnia 1939 r.), przewodniczącym Komitetu został Aleksander Prystor.

Odnaczenie posiadało trzy klasy: Krzyż Niepodległości z Mieczami („dla tych, którzy walczyli z bronią w rękę o niepodległość ojczyzny przed wojną światową, lub poza szeregami armii względnie walką tą kierowali”), Krzyż Niepodległości i Medal Niepodległości.

Projekt plastyczny przygotował znany malarz i grafik prof. Mieczysław Kotarbiński wraz z warszawskim grawerem Wiktorem Gontarczykiem. Na odznaczeniu, zarówno Krzyża drugiego i pierwszego stopnia – z mieczami, jak i Medalu, widniał napis BOJOWNIKOM NIEPODLEGŁOŚCI.

Wstążka odznaczenia dla wszystkich klas była identyczna i ma szerokość 37 mm. Była ona koloru czarnego z paskami czerwonymi o szerokości 3 mm wzdłuż obu boków.

Koszty odznak i dyplomów pokrywali odznaczeni.

Łącznie w latach 1930–1938 nadano:

- **Krzyż Niepodległości z Mieczami – 1816 osobom, w tym 323 razy pośmiertnie;**
- **Krzyż Niepodległości – 35 271 osobom, w tym 7917 razy pośmiertnie;**
- **Medal Niepodległości – 51 665 osobom, w tym 3019 razy pośmiertnie.**

Odnaczonym Krzyżem i Medalem Niepodległości przysługiwały szczególne prawa: prawo pierwszeństwa przy obsadzeniu stanowisk w urzędach i przedsiębiorstwach państwowych; prawo zapewnienia pracy przez państwo; prawo do zaliczenia do wysługi emerytalnej okresu działalności zmierzającej do odzyskania niepodległości; prawo pierwszeństwa ich dzieci przy przyjmowaniu do szkół państwowych i publicznych oraz do zwolnienia od opłat administracyjnych w tych szkołach; prawo do zniżki na zakup biletu kolejowego. Odnaczeni mieli czynne (pod warunkiem ukończenia 30 lat) i bierne (pod warunkiem ukończenia 40 lat) prawo wyborcze do Senatu. Ponadto osoby odznaczone Krzyżem Niepodległości miały prawo do ubiegania się o zaopatrzenie ze Skarbu Państwa dla siebie, a po zgonie odznaczonego, także sieroty po nim oraz jego rodzice mieli prawo do zapomogi.

Marszałek Józef Piłsudski, przewodniczący Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości w latach 1930–1935
Narodowe Archiwum Cyfrowe (Warszawa)

Walery Sławek, przewodniczący Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości w latach 1937–1939
Narodowe Archiwum Cyfrowe (Warszawa)

Aleksander Prystor, przewodniczący Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości w roku 1939
Narodowe Archiwum Cyfrowe (Warszawa)

Krzyż Niepodległości wraz z miniaturką odznaczenia, legitymacją i pudełkiem na odznaczenie
Zbiory Tadeusza Nowaka (Kraków)

Krzyż Niepodległości z Mieczami wraz z miniaturką odznaczenia i legitymacją
Zbiory Tadeusza Nowaka (Kraków)

Medal Niepodległości wraz z miniaturką odznaczenia i pudełkiem na odznaczenie
Zbiory Tadeusza Nowaka (Kraków)

Medal Niepodległości wraz z legitymacją i pudełkiem na odznaczenie
Zbiory Tadeusza Nowaka (Kraków)

W drodze do wolnej Polski!

Kawalerowie Krzyża i Medalu Niepodległości II Rzeczypospolitej

Komisje środowiskowe

Główna Komisja Odznaczeniowa powołała komisje środowiskowe, które miały przedstawiać i opiniować kandydatów do odznaczenia oraz weryfikować zgłoszenia o nadanie odznaczenia.

Planowano powołanie następujących komisji środowiskowych: I – Powstanie 1863 roku, II – Sprawa Klińskiego i zaburzenia na Uniwersytecie Warszawskim, III – Polska Partia Socjalistyczna, IV – Narodowy Związek Robotniczy, V – Strajki szkolne, VI – Chelmszczyzna, VII – Tajna akcja oświatowa; tajny uniwersytet w byłym zaborze rosyjskim, VIII – Przygotowanie Ruchu Zbrojnego 1907–1914, IX – Związek Walki Czynnej i Związek Strzelecki, X – Polskie Drużyny Strzeleckie i Organizacja Zarzewie, XI – Organizacja Młodzieży Narodowej, XII – Organizacja Filareci, XIII – Organizacja Zaranie, XIV – Legiony Polskie, XV – Polska Organizacja Wojskowa, XVI – Sprawy odznaczeń dla Harcerstwa i Sokola, XVII – Akcja kolejarzy, XVIII – Liga Kobiet, XIX – Pomoc Żołnierzowi Polakom, XX – Formacje Polskie na Wschodzie, XXI – Dywizja Syberyjska, XXII – Armia Polska we Francji, XXIII – Komitet Obrony Narodowej w Ameryce, XXIV – Powstanie Poznańskie, XXV – Powstania Górnoląskie, XXVI – Jeńcy i Więźniowie Ideowi, XXVII – Organizacje Niepodległościowe w Rosji Centralnej, XXVIII – Strzelcy Nadniemeńscy i Związek Obrońców Ojczyzny, XXIX – Śląsk Cieszyński, XXX – Komisja Ogólna.

Jednak nie wszystkie planowane komisje powstały – w rezultacie sprawy przewidziane dla komisji: VI i XXIII rozpatrywała Komisja Ogólna.

Jesienią 1938 roku powstała nowa komisja: XXXI – Powstanie na Śląsku Cieszyńskim za Olzą.

Komisje miały na celu czuwać, by nikt o „zszarganej opinii” nie otrzymał odznaczenia, choć mógł wykazać się pracą niepodległościową – zbierały również opinie o kandydatach od Biura Personalnego Ministerstwa Spraw Wojskowych, Komendy Głównej i Komend Powiatowych Policji Państwowej, od Starostw i Burmistrzów miast, a w wypadku osób zamieszkujących za granicą od poselstw i konsulatów.

Z tego też powodu w ustawie z dnia 10 marca 1937 r. wprowadzono przepis o możliwości odebrania odznaczenia, w którym określono, że odznaczenie traci się w wyniku wyroku sądu powszechnego orzekającego o utracie odznaczeń oraz na mocy orzeczenia Sądu Honorowego powołanego na mocy tej ustawy; orzeczenie to musiało być zatwierdzone przez Prezydenta.

Zgodnie z tym dekretem powołano Sąd Honorowy, którego przewodniczącym został gen. Ferdynand Zarzycki. Do lutego 1939 roku do Sądu wpłynęło 631 spraw, a rozpatrzono 201, z których 67 zakończyło się odebraniem odznaczenia.

Komisje środowiskowe miały również proponować kandydatów do istniejących już odznaczeń państwowych: Orderu Odrodzenia Polski i Krzyża Zasługi.

Gen. Ferdynand Zarzycki, przewodniczący Sądu Honorowego dla odznaczonych Krzyżem i Medalem Niepodległości

Zbiory Biblioteki Ochrony Państwa (Bytom)

Legitymacja Krzyża Niepodległości z Mieczami

Zbiory Tadeusza Nowaka (Kraków)

Legitymacja Krzyża Niepodległości

Zbiory Tadeusza Nowaka (Kraków)

Legitymacje Medalu Niepodległości

Zbiory Tadeusza Nowaka (Kraków)

Dyplom Krzyża Niepodległości

Zbiory Tadeusza Nowaka (Kraków)

Dyplom Medalu Niepodległości

Zbiory Tadeusza Nowaka (Kraków)

W drodze do wolnej Polski!

Kawalerowie Krzyża i Medalu Niepodległości II Rzeczypospolitej

Powstańcy styczniowi

Po odzyskaniu niepodległości weterani Powstania Styczniowego z lat 1863–1864 cieszyli się ogromnym szacunkiem ze strony społeczeństwa oraz uznaniem władz za ich patriotyzm. Dlatego od pierwszych tygodni niepodległości otaczano ich opieką i niesiono im pomoc.

Po zakończeniu wojny polsko-bolszewickiej utworzono Przytulisko Weteranów Powstania 1863–1864 w Krakowie. W 1923 roku powstał w Babicach pod Warszawą Dom Weteranów dla Samotnych, a w Warszawie przy ul. Floriańskiej 2 w 1928 roku utworzono Warszawskie Schronisko Weteranów.

Uczestnicy Powstania Styczniowego organizowali stowarzyszenia weteranów, które w latach 20-tych istniały w każdym większym mieście. W 1930 roku powstało Towarzystwo Przyjaciół Weteranów, które miało na celu udzielanie pomocy ostatnim żyjącym jeszcze uczestnikom Powstania Styczniowego.

Władze państwowe już w sierpniu 1919 roku przyznały wszystkim weteranom powstań narodowych stałą pensję. W związku z tym przeprowadzono weryfikację weteranów. Prace weryfikacyjne leżały w gestii specjalnej Komisji Kwalifikacyjnej przy Centralnym Zarządzie Uczestników Powstania 1863 roku w Warszawie. Komisja składała się z 5 uczestników Powstania delegowanych po jednym przez Stowarzyszenia Weteranów we Lwowie, Warszawie, Krakowie, Poznaniu i Wilnie, 2 weteranów zaproszonych przez ministra spraw wojskowych oraz 3 przedstawicieli Rządu, tj. Ministerstwa Spraw Wojskowych, Ministerstwa Skarbu i Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej. Komisja przyznała prawa weteranów 3644 osobom, a na mocy ustawy z dnia 18 grudnia 1919 r. przyznano weteranom stopnie i prawa oficerskie. Dla powstańców styczniowych wprowadzono w 1922 roku charakterystyczne mundury.

Władze państwowe i wojskowe nie zapomniały również o weteranach przy nadawaniu orderów i odznaczeń państwowych. Pierwszych dziesięciu z nich już w 1921 roku zostało wyróżnionych Orderem Odrodzenia Polski. Kolejne odznaczenia odbyły się w 1923 roku, gdy 57 weteranów otrzymało Order „Virtuti Militari”, a 167 byłych powstańców nagrodzono Krzyżami Walecznych. Najliczniejsza jednak grupa weteranów została odznaczona Krzyżem lub Medalem Niepodległości.

Konieczność bezwzględnego nadania odznaczeń wynikała z bardzo szybko malejącej grupy żyjących weteranów. Dlatego Krzyże i Medale Niepodległości dla weteranów przyznano w trybie rozporządzenia Prezydenta RP, a Rada Ministrów 16 października 1930 r. podkreśliła, że zachodzi nagle konieczność załatwienia odznaczeń dla weteranów powstań narodowych, a Krzyż względnie Medal mają być im nadane w pierwszym rzędzie. O ile w 1923 roku żyło w Polsce 1970 weteranów Powstania Styczniowego, to w 1932 roku było ich już tylko 386. W roku 1938, gdy obchodzono 75. rocznicę wybuchu Powstania, żyło 53 weteranów; ostatni z nich zmarł 9 marca 1946 r.

Z okazji święta 11 listopada na podstawie rozporządzenia Prezydenta RP prof. Ignacego Mościckiego z 8 listopada 1930 r. 334 powstańców otrzymało Krzyże Niepodległości z Mieczami, 39 – Krzyże Niepodległości, a 51 – Medale Niepodległości.

Mundur weterana Powstania Styczniowego 1863 roku
Museum Włpka Polskiego (Warszawa)

„Wiarus. Organ Korpusu Podoficerów Zawodowych Wojska Lądowego, Marynarki Wojennej i Korpusu Ochrony Pogranicza”, 1938, nr 4, okładka

Jan Morawiecki, weteran Powstania Styczniowego z Krzyżem Niepodległości z Mieczami
Narodowe Archiwum Cyfrowe (Warszawa)

Aleksander Uchnast, weteran Powstania Styczniowego z Krzyżem Niepodległości z Mieczami
Narodowe Archiwum Cyfrowe (Warszawa)

Adam Wojciechowski, weteran Powstania Styczniowego z Krzyżem Niepodległości z Mieczami
Narodowe Archiwum Cyfrowe (Warszawa)

Antoni Suss, weteran Powstania Styczniowego z Krzyżem Niepodległości z Mieczami
Narodowe Archiwum Cyfrowe (Warszawa)

Jan Sawańczuk, weteran Powstania Styczniowego z Krzyżem Niepodległości z Mieczami
Narodowe Archiwum Cyfrowe (Warszawa)

Antoni Tarnawski, weteran Powstania Styczniowego z Krzyżem Niepodległości z Mieczami
Narodowe Archiwum Cyfrowe (Warszawa)

Ignacy Herde, weteran Powstania Styczniowego z Krzyżem Niepodległości z Mieczami
Narodowe Archiwum Cyfrowe (Warszawa)

Mamert Wandall, weteran Powstania Styczniowego z Krzyżem Niepodległości z Mieczami, w rozmowie z harcerzem z 71. Drużyny Harcerskiej, ok. 1935 r.
Narodowe Archiwum Cyfrowe (Warszawa)

W drodze do wolnej Polski!

Kawalerowie Krzyża i Medalu Niepodległości II Rzeczypospolitej

Krzyż Traugutta

Oprócz 424 Krzyży i Medali Niepodległości przyznanych weteranom Powstania Styczniowego lat 1863–1864 w 1930 roku, było jeszcze jedno szczególne, zbiorowe nadanie Krzyża Niepodległości z Mieczami powstańcom styczniowym.

Fakt przyznania odznaczenia zbiorowego wynikał z decyzji Kapituły Krzyża i Medalu Niepodległości, która postanowiła odznaczać indywidualnie tylko żyjących weteranów. Natomiast poległych oraz zmarłych uczestników Powstania Styczniowego uhonorowano przez przyznanie właśnie zbiorowego odznaczenia w formie Krzyża Niepodległości z Mieczami.

21 stycznia 1933 r. w przeddzień 70. rocznicy wybuchu Powstania Styczniowego Prezydent RP prof. Ignacy Mościcki wydał zarządzenie o nadaniu Krzyża Niepodległości z Mieczami poległym i zmarłym powstańcom 1863 roku. Zarządzenie opublikowane w „Monitorze Polskim” nr 24 z 1933 r. precyzowało również jak miało wyglądać nadanie tego zbiorczego odznaczenia: „Odnaczenie to winno być zawieszane na Krzyżu Traugutta na stokach Cytadeli w Warszawie”.

Wybrane miejsce było nie przypadkowe, gdyż był to jeden z symboli Powstania Styczniowego. Dziś nieco zapomniany Krzyż Traugutta ustawiony był po raz pierwszy 5 sierpnia 1916 r. na południowych stokach Cytadeli Warszawskiej, u zbiegu ulic Zakroczymskiej i Sanguszkowej. To tam stały szubienice, na których 5 sierpnia 1864 r. zawiśli przywódcy Powstania Styczniowego.

Po 53 latach od upadku Powstania, po tym jak rok wcześniej, po 120 latach rozbiorów Warszawę opuścili Rosjanie, Polacy ustawili Krzyż, upamiętniający śmierć pięciu bohaterów Powstania Styczniowego, członków Rządu Narodowego: Romualda Traugutta, Romana Żulińskiego, Józefa Toczyskiego, Rafała Krajewskiego i Jana Jeziorańskiego. Uroczystości odsłonięcia Krzyża były bardzo ważnym wydarzeniem narodowym, które przyciągnęło na stoki Cytadeli 100 tysięcy mieszkańców Warszawy i okolicznych miejscowości.

Był to miejsce szczególne dla pamięci zrywów niepodległościowych, nic więc dziwnego, że kiedy 3 maja 1919 r. Polacy po raz pierwszy w wolnej Polsce mogli świętować swoją niepodległość i upamiętniać uchwalenie pierwszej w Europie konstytucji, Naczelnik Państwa Józef Piłsudski na miejsce obchodów wybrał stoki Cytadeli i Krzyż Traugutta.

Tak więc w 1933 roku ponownie to miejsce stało się miejscem pamięci pokoleń. Uroczystość dekoracji odbyła się 21 stycznia 1933 r. w przeddzień 70. rocznicy wybuchu Powstania Styczniowego. Po uroczystej Mszy św. i defiladzie przed Grobem Nieznanego Żołnierza wielotysięczny tłum, na czele z weteranami, udał się na stoki Cytadeli, gdzie w imieniu Prezydenta RP prezes Komitetu Wykonawczego Obchodów 70-lecia Powstania Styczniowego gen. dyw. Edward Śmigły-Rydz odczytał zarządzenie głoszące o nadaniu Krzyża Niepodległości z Mieczami poległym i zmarłym powstańcom 1863 roku, jako symbolu ich zasług w walce o niepodległość Polski.

Romuald Traugutt w latach młodości, portret z XIX wieku
Museum Literatary (Warszawa)

„Za Wiarę i Ojczyznę 1863 rozstrzelani – powieszani”, ilustracja Awilta Szuberta. Na rycinie: Jan Arnhöld (1841–1862), Zygmunt Chmielewski (1835–1863), Leon Frankowski (1843–1863), Józef Jankowski (1833–1864), Bolesław Kołyszko (1837 lub 1838–1863), Władysław Kononowicz (1820–1863), Rafał Krajewski (1834–1864), Antoni Madziwicki (1827–1863), Zygmunt Padziwski (1836–1863), Józef Piotrowski (1839–1863), Zygmunt Sierakowski (1827–1863), Piotr Sitwicki (ok. 1840–1862), Romuald Traugutt (1826–1864), Ludwik Zwierzowski (1829–1864), Roman Żuliński (1830–1864)
CBN Polonia

X Pawilon Cytadeli Warszawskiej – widok celi Romualda Traugutta, dyktatora Powstania Styczniowego, z wmurowaną tablicą pamiątkową, lata 30. XX wieku
Narodowe Archiwum Cyfrowe (Warszawa)

Msza polowa z okazji poświęcenia Krzyża Traugutta na stokach Cytadeli Warszawskiej, 5 sierpnia 1916 r.
Zbiory Biblioteki Orlowski (Bytom)

Hołd straconym na stokach Cytadeli w Warszawie – złożenie wieńców przez delegację Stowarzyszenia byłych Węgłolów Politycznych i Polskiej Partii Socjalistycznej – dawnej Frakcji Rewolucyjnej pod Krzyżem Traugutta, 1 listopada 1933 r.
Narodowe Archiwum Cyfrowe (Warszawa)

W drodze do wolnej Polski!

Kawalerowie Krzyża i Medalu Niepodległości II Rzeczypospolitej

Akcja w Bezdanach – „skok czterech premierów”

Jednym z największych problemów działaczy niepodległościowych z Organizacji Bojowej Polskiej Partii Socjalistycznej (OB PPS) był brak pieniędzy. Ścigani przez carską policję, potrzebowali gotówki na broń, łupówkę, czy wydawanie „bibuły”. W tej sytuacji jedynym sposobem na podreperowanie budżetu były tak zwane „eksy”, czyli akcje ekspropriacyjne, inaczej napady rabunkowe. Niestety, organizowane przez bojowców akcje nie przynosiły pożądanych rezultatów. Zdobywane sumy były bardzo małe, a na dodatek w atakach ginęli bojownicy OB PPS. W 1906 roku podczas takiej akcji oko i palce stracił Walery Sławek, któremu bomba wybuchła w rękach.

W tej sytuacji Józef Piłsudski postanowił zorganizować poważną operację, aby zdobyć tyle gotówki by starczyło na dłuższy czas. Na przełomie 1907 i 1908 roku przyszedł Marszałek Polski po rozmowie z Aleksandrem Prystorem powziął plan napadu na pociąg pocztowy przewożący do Petersburga pieniądze z podatków. Koncepcja skoku nie była nowa, jednak członkowie OB PPS dokonywali dotąd takich akcji głównie na terenie Królestwa Polskiego. Tym razem uderzenie miało nastąpić na Litwie, gdzie spodziewano się znacznie mniejszej czujności policji.

Na miejsce akcji wybrano niewielką, oddaloną 25 kilometrów od Wilna, stację w Bezdanach. Raz w tygodniu przejeżdżał tamtędy pociąg relacji Wilno–Petersburg, którym przewożono gotówkę z carskich urzędów skarbowych. Rozpoczęto przygotowania. Janina Prystor i Aleksandra Szczerbińska (późniejsza żona Piłsudskiego) wynajęły w Wilnie kwatery i rozpoczęły pilną obserwację dworca wileńskiego. W tych czynnościach pomagały im Aleksandra Hellman i Celestyna Kozakiewiczówna. Reszta zaangażowanych w „eksa” bojowców prowadziła obserwację okolicy i starała się poznać dokładny plan stacji w Bezdanach. Gromadzono broń i materiały wybuchowe.

Akcję bojową mieli przeprowadzić bojownicy PPS: Józef Piłsudski, Walery Sławek, Aleksander Prystor, Tomasz Arciszewski, Jan Balaga, Bertold Brajtenbach, Aleksander Damasty, Jan Fijałkowski, Bronisław Gorgol, Edward Gibalski, Włodzimierz Hellman, Józef Kobiałko, Aleksander Lutzke-Birk, Kazimierz Młynarski, Włodzimierz Momentowicz, Jerzy Sawa-Sawicki i Czesław Świrski.

Dowódcą był sam Piłsudski, który dotychczas nie brał udziału w podobnych przedsięwzięciach. Termin napadu kilkakrotnie przekładano. W końcu postanowiono zaatakować 19 września 1908 r. Jednak i tego dnia, w ostatniej chwili, zrezygnowano ze względu na chaos organizacyjny, który spowodował opóźnienie przybycia części bojowców na miejsce. Ostatecznie uderzono tydzień później, w sobotę 26 września.

Uczestnicy akcji byli uzbrojeni w pistolety Mauser i Browning i zostali podzieleni na dwie grupy: czterech znajdowało się we wjeżdżającym na stację pociągu, trzynastu oczekiwało na miejscu. Drogę do wagonu z pieniędzmi utworowano, strzelając do żandarmów i rzucając dwie bomby. Sterroryzowano załogę lokomotywy. Skrzynki i worki z przesyłkami przetrząsał Piłsudski. Następna bomba umożliwiła wdarcie się do wagonu pakunkowego, w którym wysadzono w powietrze kasę pancerną. Łupem napastników padło 200 tysięcy rubli – w banknotach oraz srebrnych i złotych monetach.

Cała akcja trwała 45 minut. Po stronie rosyjskiej było kilku zabitych i rannych spośród eskorty, a bojownicy PPS wycofali się bez strat.

Wkrótce po akcji władze rosyjskie przypadkowo aresztowały Jana Fijałkowskiego, a potem Czesława Świrskiego, Czesława Zakrzewskiego i Cezarynę Kozakiewiczównę. Bojownicy zostali skazani 9 września 1909 r. na kary śmierci, zamienione potem na dożywotnią katorgę, a wywiadowczyni została skazana na ciężkie roboty.

Akcja pod Bezdanami była jedyną akcją w dziejach nowoczesnej Europy i świata, w której wzięło udział kilku bojowników, którzy później zostali premierami państwa, w tym przypadku odrodzonego Państwa Polskiego: Józef Piłsudski (premier w latach 1926–1928 i 1930), Walery Sławek (premier w latach 1930, 1930–1931 i 1935), Aleksander Prystor (premier w latach 1931–1933) i Tomasz Arciszewski (premier w latach 1944–1947). Dlatego inną nazwą tej historycznej akcji PPS jest – „skok czterech premierów”.

Budynek stacji w Bezdanach (lit. Bezdony), 1908 r.
Zbiory Błażeja Olszowskiego (Bytom)

Pistolet Browning M 1900, kal. 7,65 mm, należący do Józefa Piłsudskiego i użyty m.in. w akcji pod Bezdanami; pistolety tego modelu (zwane pieszczotliwie „Bronkami”) były ulubioną bronią bojowców z OB PPS. Pod spodem fragment instrukcji Pistoletu Browninga, wydanej w Krakowie, w 1907 r., przez Wydział Bojowy PPS.
Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku

Józef Piłsudski, 1906 r.
Zbiory Tadeusza Nowaka (Kraków)

Aleksander Prystor, 1905 r.
Jerzy Rawicz, Doktor Eskortek i Toto Tosiemka, Warszawa 1958

Walery Sławek, 1902 r.
Zbiory Tadeusza Nowaka (Kraków)

Tomasz Arciszewski, 1904 r.
Jerzy Rawicz, Doktor Eskortek i Toto Tosiemka, Warszawa 1958

niezawczem1918-2018.pl

W drodze do wolnej Polski!

Kawalerowie Krzyża i Medalu Niepodległości II Rzeczypospolitej

Związek Walki Czynnej i Związek Strzelecki

Po rewolucji 1905 roku z terenów Królestwa Polskiego napłynęła do Galicji liczna emigracja polityczna. Na teren zaboru austriackiego przybył również Józef Piłsudski, który uznał, że należało wyjść poza obóz socjalistyczny, wyznaczyć inne pola działania, przyciągnąć nowych zwolenników, aby ostatecznie z bronią w roku walczyć o odzyskanie niepodległości.

W ostatnich dniach czerwca 1908 roku z inicjatywy bliskiego współpracownika Józefa Piłsudskiego, Kazimierza Sosnkowskiego, w jego mieszkaniu we Lwowie, ukonstytuował się tajny Związek Walki Czynnej (ZWC). Wzorem Organizacji Bojowej PPS uznano Zjazd za władzę naczelną, zaś kierownictwo powierzono Wydziałowi, który niezwłocznie wybrano. W jego skład weszli: Kazimierz Sosnkowski, Władysław Rozeń, Mieczysław Dąbkowski i Zygmunt Bohuszewicz.

Celem ZWC było prowadzenie prac przygotowawczych, związanych z przewidywanym powstaniem zbrojnym w zaborze rosyjskim, wyszkolenie przyszłej kadry dowodzącej dla tego powstania, a także odbudowa niepodległej republiki demokratycznej. W kolejnych latach członkowie ZWC założyli liczne placówki na terenie zaboru austriackiego, rosyjskiego, jak również na Zachodzie Europy.

ZWC pod względem techniczno-bojowym nie różnił się wiele od Organizacji Bojowej PPS, lecz stanowił niejako wyższą formę jej rozwoju. W lipcu 1909 roku przyjęto wojskowy charakter organizacji. Formalnie naczelną władzą ZWC był Zjazd nazywany Radą Członków, zwoływany przynajmniej raz do roku. Natomiast w okresie między kolejnymi zjazdami, funkcję tę przejmował Wydział ZWC. Faktycznym przywódcą ZWC był jednak Józef Piłsudski, który stawał się coraz bardziej popularny.

Wraz z rozbudową struktur ZWC utworzony został aparat szkoleniowy, który miał za zadanie przygotować instruktorów do przyszłej polskiej armii. Powstawały stopniowo szkoły wojskowe, obejmujące tzw. kursy: niższy, średni i wyższy.

W roku 1910 Związek Walki Czynnej znacznie powiększył swoje szeregi, czym zwrócił na siebie uwagę władz austriackich. Dlatego kierownictwo ZWC zdecydowało o utworzeniu zalegalizowanej organizacji, która mogłaby jeszcze lepiej realizować postawione zadania. Założono więc Związek Strzelecki i Towarzystwo „Strzelec”. ZWC stał się organizacją nadrzędną Związku Strzeleckiego i „Strzelca”. W roku 1912 struktura władz naczelnych ZWC wyglądała następująco: Rada Główna, Komendant Główny, Rada Przyboczna Komendanta. Rada Główna na komendanta wybrała Józefa Piłsudski. Komendant Główny miał do pomocy Radę Przyboczną ZWC i sztaby – główny oraz podległe mu sztaby lokalne. Na stanowisko szefa sztabu głównego wyznaczony został Kazimierz Sosnkowski. Utrzymanie ZWC jako tajnej organizacji, przy jednoczesnej legalizacji Związku Strzeleckiego, a także trochę późniejszego „Strzelca”, wynikał z obaw, że władze austriackie mogą w każdej chwili zmienić swój przychylny stosunek do organizacji paramilitarnych. Na niższym szczeblu organizacyjnym istniały komendy okręgowe z komendantami okręgu i sztabami, na obszarach których powstawały komendy lokalne.

Związek Strzelecki utworzono wiosną 1910 roku we Lwowie, a jego pierwszym przewodniczącym został Władysław Sikorski. Oficjalną władzę Związku Strzeleckiego stanowił Wydział. Pod koniec 1910 roku w Krakowie z inicjatywy Eugeniusza Kiernika założono kolejną jawną organizację wojskową o nazwie „Strzelec”. W 1911 roku przewodniczącym krakowskiego „Strzelca” został Włodzimierz Tetmajer, który pozostał na tym stanowisku do wybuchu I wojny światowej. Zmiany dążące do większej spójności organizacyjnej Związków Strzeleckich nastąpiły dopiero w czerwcu 1912 roku. Zlikwidowano wówczas wieloosobowy Wydział, a na czele postawiono Komendanta Głównego, którym był Józef Piłsudski.

Pomimo że Związek Strzelecki i „Strzelec” były organizacjami legalnymi, zarejestrowanymi przez austriackie władze administracyjne i posiadającymi własne statuty, to w rzeczywistości ich działalność kierowana była przez ZWC. Ta dwoistość ram organizacyjnych zapewniała masowość stowarzyszenia, gdzie prowadzono zajęcia szkoleniowe, kształcąc liczne grono młodzieży na kursach: niższym, średnim, wyższym (szkoła żołnierska, podoficerska, oficerska). W czerwcu 1914 roku istniało 248 organizacji strzeleckich, w których działało 8290 strzelców. To oni stanowili potem trzon Legionów Polskich.

Nic wiec dziwnego, że ustanowiono Krzyż i Medal Niepodległości to członkowie Związku Walki Czynnej i Związków Strzeleckich byli tymi, którzy jako jedni z pierwszych doczekali się uhonorowania tym odznaczeniem, gdyż to oni stanowili kadry odradzającego się Wojska Polskiego.

Zakopane, 19–22 sierpnia 1913 r. Józef Piłsudski maszeruje przed szeregiem członków Związku Strzeleckiego; widoczny także m.in. szef sztabu Związku Strzeleckiego Kazimierz Sosnkowski (na lewo za J. Piłsudskim)

Narodowe Archiwum Cyfrowe (Warszawa)

Rada Główna Związku Walki Czynnej, stojąc od lewej: Mikołaj Sarmat-Szyszkowski, Stanisław Sawa-Machowicz, Adam „Witold” Koc, NN, Stanisław Cavour-Urbański, Tadeusz Wyrwa-Furgalski, Edward Smigły-Rydz, Wacław Aleksandrowicz, Zygmunt Langman, Jerzy Roja-Sładki, Bogdan Kordian-Kunc, Kostek Aleksandrowicz, Tadeusz Kuczyński, NN, Lwów, 27 czerwca 1914 r.

Narodowe Archiwum Cyfrowe (Warszawa)

Rada Główna Związku Walki Czynnej, widoczni m.in.: Mikołaj Sarmat-Szyszkowski, Stanisław Sawa-Machowicz, Adam „Witold” Koc, Stanisław Cavour-Urbański, Tadeusz Wyrwa-Furgalski, Edward Smigły-Rydz, Wacław Aleksandrowicz, Zygmunt Langman, Jerzy Roja-Sładki, Bogdan Kordian-Kunc, Kostek Aleksandrowicz, Tadeusz Kuczyński, Lwów, 28 czerwca 1914 r.

Narodowe Archiwum Cyfrowe (Warszawa)

Grupa współorganizatorów Związku Strzeleckiego, siedząc od lewej: Jerzy Odlakowski, Mieczysław Ryś-Trojanowski, Władysław Belina-Przeczowski

stojąc od lewej: Julian Stachiewicz, Edward Smigły-Rydz, 1914 r.

Narodowe Archiwum Cyfrowe (Warszawa)

mieczyslaw1918-2018pl

Gen. dyw. Władysław Sikorski, w 1910 roku pierwszy przewodniczący Związku Strzeleckiego, odznaczony Krzyżem Niepodległości w 1931 roku

Zbiory Biblioteki Ochrony Szyfrowej (Bytom)

Plik Marian Frydrych, w latach 1934–1938 komendant główny Związku Strzeleckiego, odznaczony Krzyżem Niepodległości

Narodowe Archiwum Cyfrowe (Warszawa)

Gen. bryg. Władysław Jaxa-Rozeń, w latach 1929–1931 komendant główny Związku Strzeleckiego, odznaczony Krzyżem Niepodległości

Narodowe Archiwum Cyfrowe (Warszawa)

Plik Józef Tungus-Zawistak, w latach 1938–1939 komendant główny Związku Strzeleckiego, odznaczony Krzyżem Niepodległości

Zbiory Biblioteki Ochrony Szyfrowej (Bytom)

W drodze do wolnej Polski!

Kawalerowie Krzyża i Medalu Niepodległości II Rzeczypospolitej

„Zarzewie” i Polskie Drużyny Strzeleckie

W okresie kiedy rozwijała się działalność Związku Walki Czynnej związanego z ruchem socjalistycznym, również w nurcie narodowo-niepodległościowy uaktywniły się tendencje działalności na polu paramilitarnym.

Idea wyszła od młodzieży zarzewiańskiej, która swą nazwę wywodziła od pisma „Zarzewie”, wydawanego we Lwowie od listopada 1909 roku. Z inicjatywy tej grupy oraz działaczy Narodowego Związku Robotniczego w Krakowie, w końcu 1908 roku powstał Polski Związek Wojskowy (PZW). Komendantem naczelnym tej organizacji został Jerzy Bujalski. Głównym celem PZW było przygotowanie i mobilizacja sił zbrojnych narodu do walki o niepodległość ojczyzny.

Początkowo PZW działał tylko w okręgu krakowskim i liczył ponad 300 członków. Dzięki intensywnej pracy młodzieży zarzewiańskiej rozszerzył swe wpływy na okręg lwowski, który został utworzony 12 marca 1909 r. Do najważniejszych działaczy PZW należeli: Mieczysław Norwid-Neugebauer, Henryk Bagiński, Marian Januszajtis. Głównym zadaniem jakie wyznaczono PZW, było wyszkolenie instruktorów, dlatego prowadzono bardzo intensywne kształcenie wojskowe na kursach.

Organizacja istniała do 1910 roku, kiedy to w dniach 3–4 października 1910 r., na zjeździe młodzieży zarzewiańskiej w Krakowie podjęto decyzję o jej rozwiązaniu, a w oparciu o istniejącą kadry utworzono Armię Polską (AP). Działaniami AP, podobnie jak PZW, kierowała Komenda Naczelna. Komendantem naczelnym został Mieczysław Norwid-Neugebauer. Komendzie Naczelnej podlegały komendy okręgowe: I komenda – Lwów, II komenda – Kraków, III komenda – Warszawa, IV komenda – Wiedeń.

Ponieważ Armia Polska była organizacją tajną, co utrudniało jej prowadzenie działalności na szerszą skalę, postanowiono utworzyć legalną ekspozyturę pod nazwą Polskie Drużyny Strzeleckie (PDS). Statut nowopowstałej organizacji został zatwierdzony przez władze austriackie 31 lipca 1911 r. Komendantem naczelnym PDS został Henryk Bagiński. Całą bazę organizacyjną Armii Polskiej przejęły PDS, przy jednoczesnym zachowaniu konspiracyjnej działalności AP. Twórcom PDS zależało na wyszkoleniu licznych grona kadr oficerskich i podoficerskich do przyszłych oddziałów wojskowych. Prace w PDS postępowały bardzo szybko, z lepszymi nawet wynikami niż w Związkach Strzeleckich.

Od 1911 roku struktura władz naczelnych PDS wyglądała następująco: Wydział Związkowy, Komisja Rewizyjna, Walny Zjazd Drużyn Strzeleckich. Oczywiście na czele organizacji stała zakonspirowana Komenda Naczelna AP i PDS, której podlegał Sztab Naczelny z dziesięcioma komisjami. Od 1912 roku Polskie Drużyny Strzeleckie podzielone były na okręgi: I – lwowski, II – krakowski, III – warszawski (obejmujący zabór rosyjski), IV – wiedeński, V – zachodnioeuropejski z siedzibą w Liège, VI – poznańsko-pomorski

Program szkół Drużyn nie odbiegał od programu Związku Strzeleckiego i nauki w szkole: 1 – rekruckiej, 2 – podoficerskiej, 3 – podchorążych. W 1911 roku utworzono Szkołę Wyższą Polskich Drużyn Strzeleckich, która kształciła przyszłych oficerów. Podzielona była na Szkoły Podchorążych: we Lwowie – komendant Franciszek Bauer, Dublinach – komendant Józef Rybka.

Warto wspomnieć, że PDS swoimi wpływami objęły tereny Ukrainy, gdzie założono placówki w Żytomierzu, w Białej Cerkwi, w Kijowie i w Kamieńcu Podolskim. Polskie Drużyny Strzeleckie posiadały swoje placówki także w Brazylii i w Stanach Zjednoczonych.

Wiosną 1914 roku organizacja dysponowała ponad 80 drużynami w Galicji, około 20 drużynami w Królestwie Polskim, 5 drużynami w Austrii, oraz 3 drużynami w Poznańskiem i na Ukrainie. Łącznie organizacja liczyła ponad 6 tysięcy ludzi.

Z chwilą wybuchu I wojny światowej została zarządzona mobilizacja Polskich Drużyn Strzeleckich i połączenie ich ze Związkiem Strzeleckim. Połączone organizacje pod wspólną komendą Józefa Piłsudskiego utworzyły I Brygadę Legionów Polskich.

Członkowie 52 Polskiej Drużyny Strzeleckiej z Raków pod Pomnikiem Grunwaldzkim w Krakowie, 1914 r.
Narodowe Archiwum Cyfrowe (Warszawa)

Druk Statutu Polskiej Drużyny Strzeleckiej, Lwów 1912
Centralne Archiwum Wojskowe (Warszawa)

Druk Programu wychowania rekruckiego [Szkoła żołnierska], Polskie Drużyny Strzeleckie, Lwów 1913
Zbiory Biblioteki Ołtramskiego (Bytom)

Por. lek. Jerzy Bujalski w Legionach Polskich, w 1908 roku komendant naczelny Polskiego Związku Wojskowego, w 1931 roku odznaczony Krzyżem Niepodległości
Zbiory Biblioteki Ołtramskiego (Bytom)

Ppłk. Mieczysław Norwid-Neugebauer w Legionach Polskich, w 1910 roku komendant naczelny Armii Polskiej, w 1938 roku odznaczony Krzyżem Niepodległości z Mieczami
Narodowe Archiwum Cyfrowe (Warszawa)

Ppłk dypl. Henryk Bagiński w Wojsku Polskim, w 1911 roku komendant naczelny Polskich Drużyn Strzeleckich, w 1933 roku odznaczony Krzyżem Niepodległości
Narodowe Archiwum Cyfrowe (Warszawa)

Ppor. Józef Rybka-Botyński w Legionach Polskich, w 1911 roku komendant Szkoły Podchorążych Polskich Drużyn Strzeleckich w Dublinach
Centralne Archiwum Wojskowe (Warszawa)

Ppor. Józef Rybka-Botyński w Legionach Polskich, w 1911 roku komendant Szkoły Podchorążych Polskich Drużyn Strzeleckich w Dublinach
Zbiory Rydzarza de Rybki (Bochnia)

Kwestionariusz do odznaczenia Krzyżem Orderu Wojennego „Wirtus Militaris” ppor. Józefa Rybki-Botyńskiego w 1911 roku komendanta Szkoły Podchorążych Polskich Drużyn Strzeleckich w Dublinach
Centralne Archiwum Wojskowe (Warszawa)

Od 1930 roku byli członkowie „Zarzewia” i Polskich Drużyn Strzeleckich byli honorowani Krzyżem i Medalem Niepodległości na równi ze swymi kolegami ze Związku Walki Czynnej i Związku Strzeleckiego, gdyż także oni stanowili „zaczyn” odrodzonego w 1918 roku Wojska Polskiego.

W drodze do wolnej Polski!

Kawalerowie Krzyża i Medalu Niepodległości II Rzeczypospolitej

Legiony Polskie

Do wystąpienia zbrojnego pod polskim sztandarem w chwili wojennej konfrontacji mocarstw zaborczych przygotowywał się jako pierwszy Józef Piłsudski i powstające z jego inicjatywy w Galicji paramilitarne organizacje strzeleckie.

Już 6 sierpnia 1914 r. pierwsze oddziały strzeleckie, które miały przekształcić się w awangardę polskiego wojska, wkroczyły na teren zaboru rosyjskiego, aby wywołać tam narodowe powstanie. Próba ta nie powiodła się, ale też nie zgasła idea legionowej.

Formalny patronat nad nią objął utworzony 16 sierpnia przez reprezentację polityczną Polaków z Galicji Naczelny Komitet Narodowy (NKN) z prezydentem Krakowa Juliuszem Leo na czele. NKN zapowiedział utworzenie dwóch Legionów Polskich, które miały walczyć dalej u boku Austrii: Zachodniego (w Krakowie) i Wschodniego (we Lwowie). Ten drugi nie został ostatecznie sformowany.

Dla Legionu Zachodniego kluczowe było stanowisko Piłsudskiego, który 22 sierpnia zaakceptował wymuszone rozwiązanie chcąc utrzymać narodowe oddziały, nawet pod zwierzchnością austriacką. Jego strzelcy zostali przeformowani w 1. Pułk Legionów. Na pierwszego dowódcę Legionu Zachodniego wyznaczony został gen. Rajmund Baczyński. Po niepowodzeniu formowania Legionu Wschodniego nominowana została nowa Komenda Legionów z gen. Karolem Trzaską-Durskim na czele. Dowódcą 1. Pułku został Piłsudski, a 2. Pułku płk Zygmunt Zieliński. Wkrótce sformowano 3. Pułk, który razem z 2. Pułkiem został skierowany we wrześniu 1914 roku na front węgierski. Dzięki napływowi ochotników 1. Pułk zamienił się w grudniu 1914 roku w I Brygadę Legionów (w składzie 1. i 5. Pułk). Wiosną 1915 roku sformowano w Piotrkowie 4. Pułk, a latem zorganizowano 6. Pułk. Sformowano 1. i 2. Pułk Ułanów oraz pułk artylerii legionowej.

I Brygada walczyła od września 1914 roku między ujściami Dunajca i Nidy do Wisty, a następnie na Podhalu, wieńcząc swój szlak bojowy w pierwszym roku wojny pod Łowczówkiem.

W tym czasie równie ciężkie boje toczyły na Huculszczyźnie, w obronie przełęczy karpackich na północno-wschodnich przedpolach Węgier, oddziały 2. i 3. Pułku Legionów, dowodzone przez płk. Zielińskiego i mjr. Józefa Hallera. Pułki te toczyły walki w październiku pod Pasieczną i Nadworną, stoczyły bitwę pod Mołotkowem i pod Rafajtową. W kwietniu 1915 roku przeformowane zostały w II Brygadę, nazywaną „Żelazną” i „Karpacką”. Najłośniejszym wyczynem bojowym II Brygady była szarża pod Rokitną 13 czerwca 1915 r.

Utworzona w maju 1915 roku III Brygada brała udział w usuwaniu Rosjan z Królestwa Polskiego, przechodząc w lipcu chrzest bojowy w bitwie pod Jastkowem.

Wszystkie trzy brygady połączyły się ostatecznie na froncie wołyńskim, gdzie stoczyły wspólnie najcięższą bitwę w historii Legionów – pod Kostiuchówką (4–6 lipca 1916 r.).

Po tej bitwie Piłsudski domagał się wycofania Legionów z frontu i zorganizowania na ich podstawie Wojska Polskiego. Rezultatem tego nacisku była decyzja austriackiego naczelnego dowództwa z 20 września 1916 r., zapowiadająca przekształcenie Legionów w Polski Korpus Posiłkowy, ale zarazem przyjmująca zgłaszaną wcześniej protestacyjnie dymisję Piłsudskiego ze służby. Część oficerów z I i III Brygady złożyła wówczas także dymisje w akcie solidarności ze zwolnionym Komendantem.

Legiony zostały wycofane z frontu, a nowym dowódcą, który miał zająć się reorganizacją formacji legionowych, został mianowany płk Stanisław Szepetycki. Stan Legionów w tym momencie (listopad 1916 roku) wynosił 17 400 żołnierzy i oficerów.

Akt 5 listopada 1916 roku oznaczał symboliczne uznanie wysiłku i ofiarności legionistów, jednak próba przekształcenia formacji legionowych w Polską Siłę Zbrojną (PSZ) pod dowództwem niemieckiego gen. Hansa von Beselera zakończyła się tzw. kryzysem przysięgowym. W lipcu 1917 roku Piłsudski zaprotestował przeciw składaniu przysięgi przez legionistów z zaboru rosyjskiego na sojusz z Niemcami i Austro-Węgrami oraz

Komendant Józef Piłsudski ze swoim sztabem przed Pałacem Gubernialnym (d. Pałac Biskupów Krakowskich) w Kielcach, 12 sierpnia 1914 r.; od lewej: Władysław Strykowski, Sulistrowski, Wacław Stachiewicz, Kazimierz Soszkowski, Michał Sokolinski, Wacław Slavak, Michał Sawicki, Władysław Prądzowski-Belina, Józef Piłsudski, Aleksander Litwinowicz, Horoszkievicz, Michał Fukuśiewicz, Gustaw Danilowski, Ignacy Boerner, Mieczysław Trojanowski-Ryś
Ilustrowany Kurier Wojskowy, 5 XII 1914 r.

Gen. Zygmunt Zieliński, odznaczony Krzyżem Niepodległości
„Żołnierz Polski” (druk ulotny), b.m. wyd. [1915]

Marszałek Józef Piłsudski, odznaczony w 6 listopada 1930 r. Krzyżem Niepodległości z Mieczami nr 1 „za pracę w dziele odzyskania niepodległości”
Żołnierz (Ludusza Nowaka (Kraków))

Stefan Dąb-Biernacki
1890-1914

Witold Olsz-Białkowski
1890-1914

Antoni Chwałski
1890-1914

Józef Olszyna-Wilczyński
1890-1914

Wacław Tomaszewicz
1890-1914

Eugeniusz Kubiński
1890-1914

podporządkowaniu PSZ niemieckiemu dowódcy. Większość oficerów i żołnierzy I i III Brygady odmówiła złożenia przysięgi. Komendy i pułki obu Brygad zostały rozwiązane, a oficerowie internowani w Beniaminowie; żołnierze w Szczypiornie.

Żołnierze II Brygady, złożyli przysięgę i utworzyli Polski Korpus Posiłkowy pod dowództwem płk. Zielińskiego. Kiedy państwa centralne zawarły w lutym 1918 r. pokój z Ukrainą, żołnierze II Brygady pod dowództwem Hallera zdecydowali się na bunt. 15 lutego 1918 r. przebili się przez oddziały austriackie pod Rarańczą i przeszli na drugą stronę frontu. Żołnierze artylerii i taborów Brygady, którym nie udało się przebić, zostali internowani w obozach na Węgrzech. W ten sposób dopełnił się drugi wątek opowieści o czynie niepodległościowym, jaki związał się na trwałe z historią Legionów Polskich.

Podstawą o ubieganiu się o Krzyż lub Medal Niepodległości była służba w szeregach legionowych od 6 sierpnia 1914 r. do 1 listopada 1916 r. Przyjęto zasadę, że wszyscy polegli i ciężko ranni w tym okresie automatycznie otrzymywali Krzyż Niepodległości.

W drodze do wolnej Polski!

Kawalerowie Krzyża i Medalu Niepodległości II Rzeczypospolitej

Polska Organizacja Wojskowa w działaniach przeciw Rosji

Przed wybuchem I wojny światowej na terenie Warszawy działały dwa środowiska prowadzące prace wojskowe związane z irredentą antyrosyjską. Były to Polskie Drużyny Strzeleckie (PDS) kierowane przez Aleksandra Tomaszewskiego i Związek Walki Czynnej (ZWC) kierowany przez Romana Wegnerowicza. Z inicjatywy przybyłych w początkach sierpnia 1914 roku z Galicji Karola Rybasiewicza (PDS) i Adama Koca (ZWC) 10 sierpnia nastąpiło połączenie obydwu organizacji.

Na czele nowej struktury stanął Karol Rybasiewicz, a jego zastępcą został Adam Koc. Organizacja uznała zwierzchnictwo Józefa Piłsudskiego, który skierował do Warszawy nowego komendanta Tadeusza Żulińskiego. To on 22 października 1914 r. nadał nazwę organizacji – Polska Organizacja Wojskowa. Nowy komendant opracował *Deklarację POW* która mówiła że „celem POW jest zdobycie niepodległości Polski drogą walki zbrojnej”. W *Deklaracji* podkreślano związek łączący POW z Legionami Polskimi.

Już w pierwszych miesiącach działalności POW zbudowała podstawową siatkę organizacyjną, która stała się bazą jej dalszego rozwoju. Rozpoczęto także działalność konspiracyjną w Wilnie, Moskwie i Petersburgu. POW prowadziła szkolenie wojskowe młodzieży oraz działalność wywiadowczo-dywerysyjną na tyłach wojsk rosyjskich.

POW działała wówczas jedynie „na terenach zajętych przez wojska rosyjskie”. Obszar ten był podzielony na okręgi. Ich dowódcy posiadający bardzo dużą samodzielność odpowiadali za rozwój liczebny oraz za zapewnienie podstaw materialnych dla działalności POW. Na początku 1915 roku istniały cztery okręgi: warszawski – kierowany przez Bogusława Miedzińskiego, lubelski – kierowany przez Andrzeja Turczyńskiego-Brennera, radomski – kierowany przez Karola Rybasiewicza i siedlecki – kierowany przez Józefa Korczaka. W czerwcu 1915 roku POW liczyła blisko 1100 osób.

Po zajęciu Królestwa przez państwa centralne, większość członków POW wstąpiła do Legionów Polskich a organizacja działała półlegalnie. Jednak sformułowana przez Józefa Piłsudskiego koncepcja licytacyjna sprawy polskiej spowodowała, że Piłsudski wstrzymał wstępowanie członków POW do Legionów, jednocześnie postanawiając odbudować i rozbudować organizację. Zadanie to powierzył 14 września 1915 r. nowemu naczelnemu komendantowi Tadeuszowi Kasprzyckiemu.

Bezpośrednią działalnością POW kierowała Komenda Naczelna, która od kwietnia 1916 roku podzielona była na trzy komisje: szkolną, wydawniczą i organizacyjną. Komendzie Naczelnej podlegały komendy okręgowe, których organizację ukończono wiosną 1916 roku. Ich liczba początkowo wynosiła jedenaście (mniej więcej odpowiadały one dawnym guberniom), jednak na miarę wzrostu organizacji liczba ich rosła, by na jesieni 1916 roku osiągnąć liczbę dziewiętnastu, zaś wiosną 1917 dwudziestu jeden.

Szybki rozwój struktur okręgowych połączony z ogólną rozbudową organizacji spowodował kolejne zmiany. W sierpniu 1916 roku dla sprawniejszego zarządzania POW utworzono wyższe jednostki organizacyjne, nazywane grupami okręgów. Obejmowały one: grupa A – okręgi I (Warszawa) i IIa (pułtuski), grupa B – okręgi Ia (warszawski) i II (płocki), grupa C – okręgi III (kaliski) i IV (łódzki), grupa D – Va (częstochoowski) i Vb (zagłębie), grupa E – okręgi V (piotrkowski), VI (kielecki) i VII (radomski). Pozostałe okręgi: lubelski, siedlecki, tomżyński i wileński podlegały nadal bezpośrednio Komendzie Naczelnej. Ponadto w każdym okręgu od końca 1915 roku tworzone oddzielne oddziały żeńskie.

Na przełomie 1916/1917 roku do POW należało 36 oficerów, 46 podchorążych, 440 podoficerów i 10 700 szeregowych, czyli ponad 11 200 członków.

Od maja do sierpnia 1917 roku stopniowo zlikwidowano grupy okręgów. Po ich zniesieniu dowództwo POW powołało do życia dwie Ekspozytury Komendy Naczelnej: jedną dla okupacji austro-węgierskiej w Lublinie dowodzoną przez Bogusława Miedzińskiego ps. „Świtek”, a następnie Kazimierza Kierzkowskiego ps. „Jurkowski”, a drugą dla okupacji niemieckiej w Warszawie pod dowództwem Tadeusza Kasprzyckiego ps. „Mrowiński”.

Komenda Naczelna Polskiej Organizacji Wojskowej w roku 1914; ppor. Aleksander Tomaszewski (stoi pierwszy z lewej), plut. D. Zawistowski (siedzi pierwszy z lewej), ppor. Konrad Libicki (siedzi drugi z lewej), ppor. Marian Zydran-Kościakowski (stoi drugi z lewej), por. Tadeusz Żuliński (siedzi drugi z prawej), ppor. Wacław Jędrzejewicz (stoi pierwszy z prawej), ppor. Bogusław Miedziński (siedzi pierwszy z prawej)

Światłem Józefa Piłsudskiego, Warszawa 1939

Komenda Naczelna Polskiej Organizacji Wojskowej podczas ćwiczeń w roku 1917; stoją od lewej: Karol Litwin-Feld-Kozewski, Tadeusz Kasprzycki, Bogusław Miedziński, Janusz Gąsiorowski, Józef Piłsudski, Jan Wojsnar-Opieliński, Henryk Krok-Paszowski, Wacław Denhoff-Czarnocki, Wacław Jędrzejewicz, S. Trojanowski, Stefan Pomarański

Światłem Józefa Piłsudskiego, Warszawa 1939

Por. Tadeusz Żuliński, pośmiertnie odznaczony Krzyżem Niepodległości z Mieczami

Zbiory Tadeusza Nowaka (Kraków)

Pylk Bogusław Miedziński, w 1931 roku odznaczony Krzyżem Niepodległości z Mieczami

Narodowe Archiwum Cyfrowe (Warszawa)

Pylk dypl. Adam Koc, w 1930 roku odznaczony Krzyżem Niepodległości z Mieczami

Narodowe Archiwum Cyfrowe (Warszawa)

Pylk Bogusław Miedziński, ppor. Adam Koc i mjr Marian Zydran-Kościakowski podczas służby w Wojsku Polskim, 1929 r.

Narodowe Archiwum Cyfrowe (Warszawa)

niezawisom918 - 2018.pl

Członkowie Polskiej Organizacji Wojskowej byli najliczniejszą grupą weteranów, która została uhonorowana w II Rzeczypospolitej Krzyżami i Medalami Niepodległości.

W drodze do wolnej Polski!

Kawalerowie Krzyża i Medalu Niepodległości II Rzeczypospolitej

Polska Organizacja Wojskowa w działaniach przeciw państwom centralnym

Po kryzysie przysięgowym w lipcu 1917 roku część osób z kierownictwa Polskiej Organizacji Wojskowej (POW) została aresztowana i internowana w obozach w Szczypiornie i Głodówce, a reszta przeszła do pracy konspiracyjnej. Rozpoczął się nowy etap w działalności POW – walki z państwami centralnymi o niepodległą Polskę.

Niemcy chcąc sparaliżować niebezpieczną dla nich organizację w połowie lipca 1917 roku aresztowali większość członków Komendy Naczelnej oraz znaczną część dowódców okręgów. Represje spowodowały znaczny paraliż decyzyjny w ramach POW. W nowej sytuacji zmiany wymagały przede wszystkim struktury dowodzenia i zasady funkcjonowania POW. Zadanie to przypadło nowemu komendantowi głównemu – od października 1917 roku sprawował ją płk Edward Śmigły-Rydz. Podjął on decyzję o ścisłym zakonspirowaniu organizacji i powołał do życia nową strukturę – Komendę Główną POW z siedzibą w Krakowie, której tron stanowili byli oficerowie legionowi, m.in.: Juliusz Stachiewicz, Włodzimierz Bochenek, Władysław Bortnowski, Adam Dobrodziński, Wacław Lipiński. Pod koniec 1917 roku, w związku z rozpoczęciem akcji budowy struktur organizacyjnych w Galicji, powołano do życia Komendę Naczelną POW nr 2.

Ważnym posunięciem było wprowadzenie w POW na początku 1918 roku trzech kategorii członkostwa – „A” (ściśła), „B” (przygotowawcza) i „C” (rezerwowa). Oddzielny status posiadały ponadto członkinie oddziałów żeńskich. Wiosną 1918 roku udało odtworzyć Komendę Naczelną POW nr 1 w Warszawie.

Pod koniec października 1918 roku struktura organizacyjna Polskiej Organizacji Wojskowej przedstawiała się następująco: Komenda Główna z siedzibą w Krakowie, komendant główny płk E. Śmigły-Rydz oraz szef sztabu mjr Juliusz Stachiewicz. Podlegały jej: Komenda Naczelna nr 1 w Warszawie z komendantem Adamem Kocem, Komenda Naczelna nr 2 w Krakowie z komendantem mjr. Władysławem Bończa-Uzdowskim, Komenda Naczelna nr 3 w Kijowie z komendantem kpt. Leopoldem Lisem-Kulą, Komenda Naczelna nr 4 w Lublinie z komendantem mjr. Stanisławem Burhardt-Bukackim, oraz Centralny Oddział Lotny, który pełnił funkcję oddziału dywersyjnego.

Do najbardziej spektakularnych operacji POW w tym czasie należała akcja ekspropriacyjna pod Bąkowcem koło Radomia (12 października 1918 r.), podczas której zdobyto 1 800 000 koron, a także przeprowadzona w okupacji niemieckiej tzw. „krwawa środa”, czyli akcja likwidacji konfidentów i żandarmów (16 października 1918 r.).

Ze względu na postępujący rozkład monarchii habsburskiej operacja wyzwalania ziem polskich rozpoczęła się w Galicji. Akcją tą kierował za zgodą władz POW płk Bolesław Roja, który opierając się przede wszystkim na polskich żołnierzach służących w armii austro-węgierskiej doprowadził do rozbrojenia garnizonów w zachodniej części Galicji, we wschodniej, bowiem władzę przejęli Ukraińcy. Zmobilizowane galicyjskie oddziały POW zostały w większości przez Roję wysłane na front pod Przemyślem.

W tym samym czasie POW przystąpiła do rozbrajania wojsk CK Armii w okupowanej przez Austro-Węgry części Królestwa. W wyniku akcji POW w ciągu kilku pierwszych dni listopada opanowała ona Lublin, Radom, Kielce i większość obszaru dotychczasowej okupacji. Zarazem POW wraz z Pogotowiem Bojowym PPS stało się głównymi formacjami powstałego Tymczasowego Rządu Ludowej Republiki Polskiej w Lublinie, a komendant główny POW płk Edward Śmigły-Rydz został jego ministrem.

Sygnalem do rozbrojenia Niemców w generalnym gubernatorstwie warszawskim stał się przyjazd 10 listopada 1918 r. Józefa Piłsudskiego do Warszawy z internowania w Magdeburgu. Akcją tę przeprowadziła POW wspierana przez organizacje bojowe związane z PPS i NZR, a także inne organizacje m.in. dowórczyków.

Od listopada 1918 roku rozpoczął się proces likwidacji POW przez włączanie jej członków w struktury odradzającego się Wojska Polskiego.

Komendanci Okręgów Polskiej Organizacji Wojskowej, 1917 r.

Marszałek Edward Śmigły-Rydz, odznaczony 6 listopada 1930 r. Krzyżem Niepodległości z Mieczami nr 2 „za pracę w dziele odzyskania niepodległości”

Gen. bryg. Władysław Bortnowski, w 1931 roku odznaczony Krzyżem Niepodległości

Mjr dypl. Włodzimierz Bochenek, pośmiertnie odznaczony Medalem Niepodległości

Płk Wacław Lipiński, w 1931 roku odznaczony Krzyżem Niepodległości

Gen. bryg. Władysław Bończa-Uzdowski, w 1931 roku odznaczony Krzyżem Niepodległości z Mieczami

Płk Leopold Lis-Kulą, w 1930 roku odznaczony pośmiertnie Krzyżem Niepodległości z Mieczami

Gen. bryg. Stanisław Burhardt-Bukacki, w 1931 roku odznaczony Krzyżem Niepodległości

Gen. dyw. Bolesław Roja, odznaczony Krzyżem Niepodległości

Mjr rez. Adam Dobrodziński, w 1931 roku odznaczony Krzyżem Niepodległości

Krzyżem i Medal Niepodległości honorowano osoby, które działały w Polskiej Organizacji Wojskowej od 1914 roku do października 1918 roku. Do Krzyża Niepodległości przedstawiano członków grupy „A” (ściśtych) oraz oddziałów lotnych.

W drodze do wolnej Polski!

Kawalerowie Krzyża i Medalu Niepodległości II Rzeczypospolitej

Polska Organizacja Wojskowa na terenach Imperium Rosyjskiego i bolszewickiej Rosji

Początki działalności Polskiej Organizacji Wojskowej (POW) na terenach Imperium Rosyjskiego przypadają na listopad 1914 roku. Wówczas to pierwszy komendant POW Tadeusz Żuliński nawiązał kontakt ze środowiskami irredenty antyrosyjskiej na tych terenach i włączył je w strukturę powstającej organizacji.

Jednocześnie utworzone na prawach okręgów funkcjonowały komendy POW w Petersburgu, którą kierował Franciszek Skąpski ps. „Franciszek Doliwa”, w Kijowie, gdzie kierownictwo pozostawało w rękach Józefa Bromirskiego ps. „Jot”, oraz w Wilnie, pod kierownictwem Eugeniusza Dobaczewskiego.

Głównym ośrodkiem prac POW w Rosji pozostawał ośrodek petersburski, którego dowódca został w lipcu 1915 roku mianowany przez Żulińskiego komendantem naczelnym POW na Rosję. Równocześnie prężnie rozwijał się ośrodek kijowski, w którym na wzór warszawski utworzono szkołę oficerską dla 50 słuchaczy.

Po akcie 5 listopada doszło do podziału w POW działającej Rosji. Komendant naczelny Franciszek Skąpski chciał wówczas zaprzestania działalności wojskowej i podjęcia przez POW tylko aktywności politycznej. Z tym nie zgadzała się kijowska organizacja POW. W rezultacie nastąpiło zerwanie łączności w POW między Petersburgiem a Kijowem. Jednak na skutek interwencji emisariuszy z kraju w kwietniu 1917 roku odbudowano jedność organizacji.

Po reorganizacji POW przeprowadzonej w październiku 1917 roku całością prac na terenie Rosji kierowała Komenda Naczelna nr 3 (KN-3) w Kijowie. Jej pierwszym komendantem był Józef Bromirski (październik 1917 r. – marzec 1918 r.), a następnymi Bogusław Miedzkiński (marzec–lipiec 1918 r.) i Leopold Lis-Kula ps. „Jeleński” (lipiec–listopad 1918 r.).

W 1918 roku w skład KN-3 wchodziły następujące okręgi: A – Kijów, B – Odessa, C – Płoskirów, D – Żytomierz, E – Winnica, F – Równe, G – Mińsk Litewski, L – Moskwa–Petersburg i M – Charków.

Po likwidacji w listopadzie 1918 roku POW w Galicji i Kongresówce komenda KN-3 POW została ulokowana w Warszawie i podporządkowana Naczelnemu Dowództwu Wojska Polskiego.

Od listopada 1918 roku do wiosny 1921 roku KN-3 prowadziła zadania wywiadowcze na tyłach wojsk bolszewickich. W tym czasie komendantami naczelnymi KN-3 byli kolejno: Przemysław Barthel de Weydenthal, Henryk Józewski, Stefan Bieniawski.

Od połowy 1920 roku KN-3 podzielona była na tereny, a te z kolei na okręgi. Teren A – ukraiński (obejmował okręgi: kijowski i charkowski); Teren B – Zagłębie Donieckie; Teren C – Czarnomorski (okręgi: I – odeski, II – krymski, III – besarabski); Teren D – Bliskiego Wschodu (okręgi: I – Konstantynopol, II – Tyflis); Teren E – Kozacki (Rostów nad Donem). Ponadto istniały struktury POW w Moskwie kierowane przez Bronisława Nakoniecznikowa-Klukowskiego oraz w krajach bałkańskich.

Oprócz tych struktur, pod koniec 1918 roku przejściowo na wschodzie działała Komenda Naczelna POW nr 5 z siedzibą w Mińsku, którą kierował Mikołaj Gołębiowski ps. „Ildefon Krynicki”, której były podporządkowane organizacje POW na Litwie i Białorusi. Ta komenda w trakcie wojny polsko-bolszewickiej przekazała ludzi i sprzęt do Samoobrony Litwy i Białorusi.

Członkowie POW na terenie Rosji zostali w większości nagrodzeni Krzyżami i Medalami Niepodległości. Stanowili jedną z największych grup odznaczoną Krzyżem Niepodległości z Mieczami. Te wyróżnienia otrzymali m.in: Mieczysław Arcinowski, Jerzy Bolewski, Stefan Bieniewski, Józef Jot-Bromirski, Piotr Fiodorowicz, Sergiusz Fiodorowicz, Stanisław Gnatkowski, Jadwiga Goszczycka, Wacław Gtazek, Hanna Hubicka, Stefan Hubicki, Ignacy Jeziorkowski, Henryk Józewski, Władysław Karaś, Henryk Królikowski, Tadeusz Kruk-Strzelecki, Wanda Langertówna, Aleksander Lisowski, Tadeusz Łukasiewicz, Jan Mayzel, Wacław Mongird, Alfred Mielecki, Antoni Piotrowicz, Józef Pokutyński, Bolesław Pietraszewski, Helena Sikorska, Maria Skrzycka, Józef Sochacki, Mateusz Stefanowski, Tadeusz Schaezel, Tadeusz Zawistocki, Kazimierz Zienkiewicz, Ignacy Ziemiański, Michał Zublewicz.

Batalion Polskiej Organizacji Wojskowej w 1917 r., na czele komendant Okręgu kpt. Stefan Pomarański
Zbiory Tadeusza Nowaka (Kraków)

Por. Przemysław Barthel de Weydenthal, w 1931 roku odznaczony pośmiernie Krzyżem Niepodległości z Mieczami
Zbiory Tadeusza Nowaka (Kraków)

Henryk Józewski, w 1931 roku odznaczony Krzyżem Niepodległości z Mieczami
Narodowe Archiwum Cyfrowe (Warszawa)

Bronisław Nakoniecznikow-Klukowski, w 1932 roku odznaczony Krzyżem Niepodległości
Narodowe Archiwum Cyfrowe (Warszawa)

Wanda Langertówna, odznaczona Krzyżem Niepodległości
Zbiory Tadeusza Nowaka (Kraków)

Kpt. Władysław Karaś, odznaczony Krzyżem Niepodległości z Mieczami
Zbiory Ryszarda Rybki (Bochnia)

Ppik dypl. Tadeusz Schaezel, w 1931 roku odznaczony Krzyżem Niepodległości z Mieczami
Narodowe Archiwum Cyfrowe (Warszawa)

niezawiesz1918-2018.pl

Marszałkowa Aleksandra Piłsudska, która w latach 1917-1918 działała w Polskiej Organizacji Wojskowej jako wywiadowca i kurierka materiałów wybuchowych, oddaje inauguracyjny strzał na otwarciu strzelnicy Związku Strzeleckiego. Warszawa, 19 marca 1928 r.
Narodowe Archiwum Cyfrowe (Warszawa)

W drodze do wolnej Polski!

Kawalerowie Krzyża i Medalu Niepodległości II Rzeczypospolitej

Polskie formacje wojskowe na Wschodzie

Po wybuchu I wojny światowej w środowiskach niepodległościowych działających pod zaborem rosyjskim ożyły nadzieje na impuls w sprawie polskiej. Wydarzenia pod drugiej stroną frontu, jakim było powstanie Legionów Polskich zachęciło do działania Polaków, poddanych cara. Jednak ówczesne poglądy władz Rosji nie pozwalały na szerokie działania, co wymusiło ograniczenie się do tworzenia oddziałów ochotniczych przy armiach rosyjskich.

W październiku 1914 roku Witold Ostoja-Gorczyński uzyskał zgodę na powołanie oddziału o charakterze paramilitarnym, a od 24 stycznia 1915 r., z poparciem Komitetu Narodowego Polskiego, stworzył Legion Puławski. Na czele Legionu stanął carski pułkownik Antoni Reutt. Żołnierze oddziału umundurowani byli w mundury carskie, ale na pagonach mieli amarantowy monogram „LP”. Legion liczący około 1000 żołnierzy, walczył wiosną 1915 roku na kielecczyźnie, a jesienią został wycofany z frontu na tyły, do Bobrujska.

Jednocześnie rozpoczęły się starania o przekształcenie Legionu w większą polską formację wojskową. Po uzyskaniu zgody cara Mikołaja II, rozpoczęto się tworzenie Brygady Strzelców Polskich, której dowódcą został gen. Piotr Szymanowski. Brygada, mimo swojej nazwy, była całkowicie zależna od dowództwa rosyjskiego, a w styczniu 1917 roku rozpoczęto przemowywanie jej w Dywizję Strzelców Polskich.

Sytuacja zmieniła się w Rosji po rewolucji lutowej. W czerwcu 1917 roku powstał Naczelny Polski Komitet Wojskowy, a przewodził mu chorąży armii carskiej Władysław Raczkiewicz. W skład Wojska Polskiego, formowanego na nowych zasadach, miały wejść trzy korpusy. W okresie panowania w Rosji Rządu Tymczasowego polskie formacje wojskowe formowały się jako część składowa armii rosyjskiej. Po obaleniu rządu przez bolszewików nastąpiła zasadnicza zmiana koncepcji. Jednostki polskie wobec armii rosyjskiej miały występować jako formalnie neutralne, a wobec armii mocarstw zachodnich jako sojusznicza siła zbrojna. Przedsięwzięcie to zamierzano realizować bez uzgodnień z władzami bolszewickimi.

Na Białorusi powstał I Korpus Polski pod dowództwem gen. Józefa Dowbor-Muśnickiego, który osiągnął stan prawie 30 000 żołnierzy. Korpus ten wstąpił się zajęciem Bobrujska w lutym 1918 roku, wtedy też podporządkował się Radzie Regencyjnej. Jednak po zawarciu traktatu między Rosją Sowiecką a państwami centralnymi został w maju 1918 roku rozbrojony przez Niemców. Pod koniec 1917 r. na Besarabii powstał II Korpus Polski. W marcu 1918 roku, po przejściu frontu pod Rarańczą, dołączyła do niego część Polskiego Korpusu Posiłkowego. Osiągnął on wówczas stan ponad 6000 żołnierzy. Pierwszym dowódcą był gen. Jan Stankiewicz, a później płk Józef Haller. W maju 1918 roku II Korpus stoczył ciężki bój w okolicach z jednostkami niemieckimi pod Kaniowem, i skapitulował 11 maja.

Na Ukrainie w początkach 1918 roku sformowano liczący ok. 3000 żołnierzy III Korpus Polski Dowodził nim gen. Eugeniusz de Henning-Michaelis. Korpus walczył z bolszewikami. W czerwcu 1918 roku rozbroili go Austriacy.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości od listopada 1918 roku żołnierze tych jednostek weszli w skład powstającego Wojska Polskiego.

Kolejny etap działań organizacyjnych po likwidacji korpusów nastąpił z początkiem czerwca 1918 roku. Formowanie wojska podjęto w różnych rejonach państwa rosyjskiego. Akcja organizacyjna na Kubaniu odbywała się pod kierunkiem gen. Lucjana Żeligowskiego. Powstawała tam Brygada Strzelców Polskich przekształcona niebawem w 4. Dywizję Strzelców Polskich. Dywizję przewieziono morzem do Odessy i zaliczono formalnie w skład Armii Polskiej we Francji. Na przełomie 1918/1919 roku wzięła ona udział w walkach z bolszewikami, a wiosną 1919 roku została wycofana na terytorium Rumunii, skąd wróciła do Polski i gdzie została przeformowana w 10. Dywizję Piechoty.

W skład Armii Polskiej we Francji weszły również oddziały organizowane przez płk. Waleriana Czumę na Syberii. Ich trzon stanowiła 5. Dywizja Strzelców Polskich nazywana Dywizją Syberyjską. Dywizja jesienią 1919 roku liczyła ponad 16 000 żołnierzy i podczas

Żołnierze Dywizji Syberyjskiej w drodze do Władystoku, 1919 r. Muzeum Wojska Polskiego (Warszawa)

Gen. broni Lucjan Żeligowski, dowódca 4. Dywizji Strzelców Polskich, w 1932 roku odznaczony Krzyżem Niepodległości z Mieczami

Narodowe Archiwum Cyfrowe (Warszawa)

raczkiewicz1918.pl

Gen. broni Walerian Czuma, organizator Dywizji Syberyjskiej, w 1931 roku odznaczony Krzyżem Niepodległości z Mieczami

Zbiory Józefa Nowaka (Kraków)

Płk Kazimierz Rumsza, dowódca 5. Dywizji Strzelców Polskich, odznaczony Krzyżem Niepodległości

Narodowe Archiwum Cyfrowe (Warszawa)

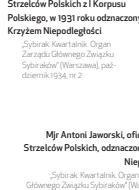
Gen. broni Dominik Dunin-Marcinkiewicz, dowódca 7. Pułku Strzelców Polskich z Korpusu Polskiego, w 1931 roku odznaczony Krzyżem Niepodległości

Sybirak, Kwartalnik, Organ Zarządu Głównego Związku Sybiraków (Warszawa), październik 1934, nr 2

Dekoracja oficerów 30. Dywizji Piechoty, weteranów byłej Dywizji Syberyjskiej w drugą rocznicę powrotu do Polski – Marszałek Józef Piłsudski dokonuje aktu dekoracji byłego oficera; widoczni m.in.: (prawdopodobnie) były dowódca Dywizji Syberyjskiej płk Kazimierz Rumsza (1. z prawej, w marynarce) i adiutant Naczelnego Wodza ppłk Bogusław Miedziński (2. z lewej), Brześć nad Bugiem, 16 lipca 1922 r.

Narodowe Archiwum Cyfrowe (Warszawa)

Mjr Antoni Jaworski, oficer 2. Pułku Strzelców Polskich, odznaczony Krzyżem Niepodległości

Sybirak, Kwartalnik, Organ Zarządu Głównego Związku Sybiraków (Warszawa), październik 1934, nr 4

Kpt. Karol Mahanik, oficer 2. Pułku Strzelców Polskich, odznaczony Krzyżem Niepodległości

Sybirak, Kwartalnik, Organ Zarządu Głównego Związku Sybiraków (Warszawa), listopad 1936, nr 4

walk odwrotowych osłaniała korpus czesko-słowacki. Dywizja została rozbita 10 stycznia 1920 r. w walkach z oddziałami bolszewickimi w rejonie Krasnojarska. Część dywizji pod dowództwem płk. Kazimierza Rumszy nie uznała kapitulacji i przedarła się do Irkucka, skąd przedostała się na tereny zajęte przez Japończyków. W kwietniu 1920 r. została zaokrętowana na transportowiec i 1 lipca dotarła do Gdańska, skąd przeszła do Chetmna, gdzie jej żołnierze stali się kadrą formowanej Brygady Syberyjskiej.

Komisja środowiskowa Krzyża i Medalu Niepodległości Polskich Formacji na Wschodzie podczas swojej pracy brała pod uwagę trzy okresy: rządów carskich, jako pracę „w warunkach grozy i bezradności”; od upadku caratu do rządów bolszewickich, jako czas „większych możliwości pracy jawnej w kierunku organizowania i uruchamiania sił polskich”; czas rządów bolszewickich, jako czas „jawnej i konspiracyjnej walki w warunkach bezprawia i terroru stosowanego w walce”. Trzeci okres zawsze związany był z przedstawieniem do odznaczenia Krzyżem Niepodległości.

W drodze do wolnej Polski!

Kawalerowie Krzyża i Medalu Niepodległości II Rzeczypospolitej

Armia Polska we Francji

Armia Polska we Francji, zwana „Błękitną Armią”, była największą polską formacją zbrojną na emigracji w czasie I wojny światowej. „Błękitna Armia” gen. Józefa Hallera to symbol ogromnego zaangażowania Polaków z całego świata w walkę o niepodległość.

Od pierwszych tygodni wojny Polacy przebywający we Francji pragnęli walczyć o wolność ojczyzny. Już w 1914 roku powstał oddział „Bajończyków”. Niestety wbrew nadziejom nie stał się on niezależną formacją walczącą pod polskim sztandarem, lecz został włączony do Legii Cudzoziemskiej i bardzo szybko zdziesiątkowany w walkach.

Dopiero po rewolucji w Rosji, gdy Francja nie czuła związana się już z nią sojuszem, władze francuskie zdecydowały się na formowanie polskich oddziałów. 4 czerwca 1917 r. prezydent Francji Raymond Poincaré wydał dekret o utworzeniu Armii Polskiej we Francji.

Nowo powstała formacja szybko zyskała nazwę „Błękitnej Armii” ze względu na charakterystyczny kolor umundurowania. Formowana Armia Polska miała być autonomiczna i walczyć pod polskim sztandarem. Rząd francuski zobowiązał się pokryć koszty wystawienia i uzbrojenie polskich jednostek. „Błękitna Armia” miała składać się wyłącznie z ochotników, zarówno Polaków służących w wojsku francuskim, jak i Polaków pochodzących z Europy i obu Ameryk.

W pierwszej kolejności do Armii Polskiej przybywali ochotnicy z Francji oraz Holandii i Anglii. W jej szeregi przeszli także Polacy służący do tej pory w rosyjskich korpusach ekspedycyjnych we Francji i Grecji. Polska Misja Wojskowa w Ameryce, której przedstawicielem był Ignacy Jan Paderewski rozpoczęła zaciąg w Stanach Zjednoczonych. Na jego wezwanie odpowiedziały rzesze Polonusów – w szeregi „Błękitnej Armii” zgłosiło się ponad 27 000 ochotników z USA i Kanady. Nie brakło także chętnych z bardzo egzotycznych krajów, jak Brazylia, Argentyna czy Chiny.

Dopiero po pół roku od rozpoczęcia formowania „Błękitnej Armii” rząd francuski wydał zgodę na zaciąg Polaków – jeńców, którzy służyli wcześniej w armiach państw centralnych i dostali się do niewoli. Odzew wśród tych Polaków był ogromny – możliwość zaciągnięcia się do „Błękitnej Armii” i walki o wolność ojczyzny przyjęli z entuzjazmem. Aż 38 tysięcy jeńców wstąpiło w szeregi Armii Polskiej, aby walczyć o niepodległość ojczyzny.

Do „Błękitnej Armii” zgłosiła się także pewna liczba obcokrajowców, głównie Amerykanów. Był wśród nich Indianin, Jack Wheelbarrow z plemienia Siuksów. Gdy zgłosił się do komisji rekrutacyjnej w Nowym Jorku, jej członkowie byli zaskoczeni. Wówczas Indianin powiedział: „Chcę służyć w waszej armii ze względu na pamięć o Kościuszcze. Tadeusz Kościuszko jest, bowiem także jednym z bohaterów walki o niepodległość Stanów Zjednoczonych”. Jack Wheelbarrow poległ jako żołnierz „Błękitnej Armii”, podczas walk z Niemcami w Szampanii, walcząc o niepodległość Polski.

Pierwszym dowódcą „Błękitnej Armii” został Francuz, generał Louis Archinard, jego następcą od 23 lutego 1918 r. Polak – generał Józef Haller. Armia Polska ze Francji miała szczęście do dowódców, ponieważ zarówno Archinard jak i Haller byli dobrymi organizatorami i poświęcali wiele uwagi szkoleniu wojskowemu.

Liczebność Armii Polskiej we Francji rosła w szybkim tempie. Wiosną 1918 roku było to 10 tysięcy żołnierzy, latem 1918 roku 20 tysięcy, a w 1919 roku prawie 70 tysięcy. Świadczy to o wielkim zaangażowaniu Polaków z całego świata w walkę o niepodległość.

Od kwietnia do czerwca 1919 roku przetransportowano kolejną do Polski całą „Błękitną Armię”, a 10 września 1919 r. została ona oficjalnie włączona w skład Wojska Polskiego.

Podkomisją dla nadania Krzyża i Medalu Niepodległości b. żołnierzom Armii Polskiej we Francji kierował płk dypl. Stanisław Markus, a w jej skład wchodził m.in.: płk Władysław Jagniątkowski, ppłk Stefan Dowbor i por. rez. Włodzimierz Szaniawski. Komisja przyjęła zasadę, że wymagania na otrzymanie Krzyża przez oficera czy szeregowego z cenzusem muszą być znacznie wyższe niż dla zwykłego szeregowca – stąd tak mało uhonorowanych tym odznaczeniem. Praktycznie przyznawano je tylko tym, którzy służyli w Legionie Bajończyków lub uczestniczyli w walkach w Szampanii.

Pocztę sztandarową Armii Polskiej we Francji przed prezydentem Raymondem Poincaré, lato 1917 r.
Hieronim Paderewski, Wspomnienia 1910–1930, Warszawa 2015.

Defilada – sztandar I. Dywizji Strzelców Polskich „Błękitnej Armii”, pocztówka
Zbiory Roberta Maczyńskiego (Warszawa)

Płk Władysław Jagniątkowski, członek podkomisji dla nadania Krzyża i Medalu Niepodległości b. żołnierzom Armii Polskiej we Francji, odznaczony Krzyżem Niepodległości
Zbiory Ryszarda Rybki (Bochnia)

Płk Stefan Dowbor, członek podkomisji dla nadania Krzyża i Medalu Niepodległości b. żołnierzom Armii Polskiej we Francji, odznaczony Krzyżem Niepodległości
Zbiory Ryszarda Rybki (Bochnia)

Por. rez. Włodzimierz Szaniawski, członek podkomisji dla nadania Krzyża i Medalu Niepodległości b. żołnierzom Armii Polskiej we Francji, odznaczony Krzyżem Niepodległości
Zbiory Ryszarda Rybki (Bochnia)

Mjr Władysław Bednarski, żołnierz Armii Polskiej we Francji, odznaczony Krzyżem Niepodległości
Zbiory Ryszarda Rybki (Bochnia)

Por. Mikołaj Chudziakiewicz, żołnierz Armii Polskiej we Francji, odznaczony Krzyżem Niepodległości
Zbiory Ryszarda Rybki (Bochnia)

Por. Michał Lewandowski, żołnierz Armii Polskiej we Francji, odznaczony Krzyżem Niepodległości
Zbiory Ryszarda Rybki (Bochnia)

Sierż. Stanisław Lichowski, żołnierz Armii Polskiej we Francji, odznaczony Krzyżem Niepodległości
Zbiory Tadeusza Nowaka (Kraśno)

Chor. Józef Nyklewicz, żołnierz Armii Polskiej we Francji, odznaczony Medalem Niepodległości
Zbiory Tadeusza Nowaka (Kraśno)

Por. rez. Jerzy Rządkowski, żołnierz Armii Polskiej we Francji, odznaczony Krzyżem Niepodległości
Zbiory Ryszarda Rybki (Bochnia)

Kpt. Bohdan Sawicki, żołnierz Armii Polskiej we Francji, odznaczony Medalem Niepodległości
Zbiory Ryszarda Rybki (Bochnia)

Kpt. Bronisław Szańc, żołnierz Armii Polskiej we Francji, odznaczony Krzyżem Niepodległości
Zbiory Ryszarda Rybki (Bochnia)

Por. rez. Jerzy Saubig, żołnierz Armii Polskiej we Francji, odznaczony Krzyżem Niepodległości
Zbiory Tadeusza Nowaka (Kraśno)

Sł. rez. Władysław Ząbzyk, żołnierz Armii Polskiej we Francji, odznaczony Krzyżem Niepodległości
Zbiory Ryszarda Rybki (Bochnia)

W drodze do wolnej Polski!

Kawalerowie Krzyża i Medalu Niepodległości II Rzeczypospolitej

Obrońcy Lwowa

Do wybuchu I wojny światowej Lwów był stolicą austriackiego kraju koronnego Galicji i Lodomerii. Znaczną część mieszkańców miasta stanowili Polacy. W nocy z 31 października na 1 listopada 1918 r. żołnierze ukraińscy ze stacjonujących w mieście oddziałów austriackich opanowali kluczowe gmachy w mieście, uprzedzając tym samym polskie plany opanowania Lwowa.

Odpowiedzią ludności polskiej był spontaniczny opór i mobilizacja działająca w konspiracji Polskiej Organizacji Wojskowej (POW) i rozpoczęcie walk ulicznych. Powstała Naczelna Komenda Obrony Lwowa na czele której stał kpt. Czesław Mączyński. Do walki wraz z członkami POW, stanęła młodzież i mieszkańcy miasta.

Na wieść o wybuchu walk we Lwowie w wielu miejscowościach Galicji i Królestwa rozpoczęto tworzenie oddziałów „Odsieczy Lwowa”. Ukraińcy do walk o miasto skierowali oddziały Strzelców Siczowych. W Krakowie zorganizowano grupę pod dowództwem ppłk. Michała Karaszewicza-Tokarzewskiego, liczącą 140 oficerów i 1228 żołnierzy, która dotarła do Przemyśla, a 19 listopada 1918 r. kolejną ruszyła w kierunku Lwowa. Oddziały te wczesnym popołudniem 20 listopada dotarły do miasta.

Ppłk Karaszewicz-Tokarzewski przejął dowodzenie nad polskimi siłami. Wykorzystując wcześniej powstały plan dwustronnego okrążenia sił ukraińskich, Polacy zaatakowali przeciwnika rano 21 listopada. Po dniu walk udało się wyprzeć nieprzyjaciela z miasta. Walki trwały nadal w jego okolicach, a sam Lwów był blokowany. Ukraińcy do wiosny 1919 roku próbowali zdobyć miasto. Dopiero w kwietniu 1919 roku udało się uwolnić Lwów od ostrzału artyleryjskiego. Walki o stolicę Galicji były częścią toczącej się do lipca 1919 roku wojny polsko-ukraińskiej. Miasto Lwów, jako jedyne w Polsce zostało odznaczone Krzyżem Orderu Wojennego „Virtuti Militari”.

Po ustanowieniu Krzyża i Medalu Niepodległości jedną z grup, która była przewidziana do odznaczenia byli obrońcy Lwowa. Podkomisja „Obrony Lwowa” działająca w ramach XV Komisji Polskiej Organizacji Wojskowej przyjęła bardzo surowe kryteria nadania. Odznaczeni mogli być tylko żyjący obrońcy Lwowa, którzy walczyli w dniach od 1 do 11 listopada 1918 r., a wyjątkowo po 12 listopada (maksymalnie do 21 listopada) z bronią w ręku albo w służbie pomocniczej na I linii walk.

Obrońcy Lwowa polegli od 1 do 21 listopada 1918 r. zostali odznaczeni 9 listopada 1933 r. przez Prezydenta RP Ignacego Mościckiego zbiorowym odznaczeniem: Krzyżem Niepodległości z Mieczami, jako symbol uznania ich zasług w walce o niepodległość Polski; odznaczenie winno być zawieszane w kaplicy na cmentarzu Obrońców Lwowa”.

11 listopada 1933 r. zaplanowano pierwszą masową uroczystość nadania Krzyża i Medalu Niepodległości. We Lwowie zebrało się około 1800 uczestników walk o to miasto. Spośród nich 498 zostało odznaczonych Krzyżami Niepodległości, a pozostali Medalami Niepodległości. Przedstawiciel Prezydenta udekorował tego dnia kaplicę na Cmentarzu Orłąt Lwowskich Krzyżem Niepodległości z Mieczami; potem takie samo odznaczenie zawiesił na mogile byłego szefa sztabu obrony Lwowa ppłk. SG Stanisława Łapińskiego-Nilskiego, a następnie udekorował Krzyżami Niepodległości z Mieczami sześciu oficerów dowodzących oddziałami w obronie miasta, m.in.: płk. Czesława Mączyńskiego, ppłk. Alfreda Greffnera, gen. bryg. Bernarda Monda, płk. dypl. Romana Abrahama i płk. Mieczysława Borutę-Spiechowicza.

Kaplica na Cmentarzu Orłąt Lwowskich, Lwów, lata 30. XX wieku
Zbiory Biblioteki Obronkowej (Bytom)

Uroczysty apel na Cmentarzu Orłąt Lwowskich, na którym odczytano listę odznaczonych Krzyżem Niepodległości z Mieczami żyjących i poległych obrońców miasta Lwów, 11 listopada 1933 r.

Źródło: Archiwum Cyfrowe (Warszawa)

Gen. bryg. Michał Karaszewicz-Tokarzewski, odznaczony Krzyżem Niepodległości z Mieczami
Zbiory Biblioteki Obronkowej (Bytom)

Ppłk SG Stanisław Łapiński-Nilski, odznaczony Krzyżem Niepodległości z Mieczami
Zbiory Biblioteki Obronkowej (Bytom)

Płk Czesław Mączyński, odznaczony Krzyżem Niepodległości z Mieczami
Zbiory Ryszarda Rybki (Bochnia)

Ppłk Alfred Greffner, odznaczony Krzyżem Niepodległości z Mieczami
Zbiory Ryszarda Rybki (Bochnia)

Uroczystość dekoracji Krzyżem Niepodległości z Mieczami, Lwów, 11 listopada 1933 r. Stoją od lewej: płk dypl. Roman Abraham, gen. bryg. Bernard Mond i płk Mieczysław Boruta-Spiechowicz

Źródło: Archiwum Cyfrowe (Warszawa)

niezawieszani1918-2018.pl

W drodze do wolnej Polski!

Kawalerowie Krzyża i Medalu Niepodległości II Rzeczypospolitej

Powstańcy wielkopolscy

Wielkopolska pod nazwą Prowincji Poznańskiej przez dekady była poddawana silnej germanizacji i kolonizacji, jako część Rzeszy Niemieckiej. Odradzając się państwo polskie, wbito klin pomiędzy bolszewików w Rosji a rewolucjonistów w Niemczech. Jednak nawet niemieccy socjaldemokraci nie akceptowali przyłączenia Wielkopolski do Polski.

Sytuacja Niemiec pod koniec 1918 roku spowodowała, że zelżał nadzór policyjny i rządowy nad Prowincją Poznańską. 12 listopada Centralny Komitet Obywatelki stojący na czele komitetów obywatelskich wyłonił tymczasowy Komisariat z udziałem m.in. Wojciecha Korfanteo. Przywódcy wzywali Polaków, by nie angażowali się w niemiecką rewolucję, a jednocześnie uzyskali kontrolę nad Komendą Miasta Poznania. Podobnie było w innych miastach Wielkopolski. Pochodzący z Wielkopolski premier polskiego rządu Jędrzej Moraczewski, 20 listopada w exposé mówił o konieczności przyłączenia Wielkopolski do macierzy. Taką samą wolę wyraził wyłoniony tam Polski Sejm Dzielnicy. Jednocześnie Polacy gromadzili broń, a w oparciu o niemiecką infrastrukturę powstawała sieć polskich oddziałów, które miały potem wziąć udział w walkach.

Bezpośrednią przyczyną wybuchu powstania była wizyta w Poznaniu wybitnego pianisty, męża stanu Ignacego Jana Paderewskiego. Jego przyjazd 26 grudnia 1918 r. stał się okazją do zorganizowania manifestacji patriotycznej. 27 grudnia Polacy zgromadzili się pod budynkiem Hotelu Bazar, w którym zatrzymał się Paderewski. Niemcy zorganizowali kontrmanifestację, a jej uczestnicy zniszczyli po drodze siedzibę Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej – legalnej polskiej władzy państwowej, uznanej przez Polski Sejm Dzielnicy. Doszło do zamieszek antypolskich. Przed godziną 17:00 sytuacja wymknęła się spod kontroli. Padły pierwsze strzały, które spowodowały wybuch powstania, tym bardziej że czekające w gotowości bojowej polskie oddziały Straży i Bezpieczeństwa oraz Straży Ludowej zaraz po pierwszych strzałach przystąpiły do działań bojowych. Jednocześnie Polska Organizacja Wojskowa Zaboru Pruskiego zdecydowała się na walkę i zdobyła Prezydium Policji. Starcia rozgorzały w całej Wielkopolsce.

Istniało wprawdzie niebezpieczeństwo, że wydarzenia z 27 grudnia staną się zarzewiem konfliktu międzynarodowego. Obie strony – niemiecka i polska – nie dopuszczały do tego, by początek powstania był początkiem wojny niemiecko-polskiej. Dlatego starano się w Polsce początkowo traktować Powstanie Wielkopolskie jako wewnętrzny konflikt Niemiec.

Naczelna Rada Ludowa prowadziła z Niemcami rozmowy o zachowaniu spokoju, ostatecznie jednak nominowała na tymczasowego dowódcę powstania Stanisława Taczaka. W pierwszym okresie walk powstańczych, do końca roku, Polakom udało się zdobyć większą część Poznania. Ostatecznie miasto zostało wyzwolone 6 stycznia 1919 r., kiedy to przejęto lotnisko Ławica. W polskie ręce wpadło kilkaset samolotów.

Do połowy stycznia wyzwolono większą część Wielkopolski. Zdobywcę powstańców potwierdził rozejm w Trewirze podpisany pomiędzy Niemcami a państwami Ententy 16 lutego 1919 r. W myśl jego ustaleń front wielkopolski został uznany za front walki państw sprzymierzonych. Ostateczne zwycięstwo przypieczętował podpisany 28 czerwca 1919 r. traktat wersalski, w wyniku, którego do Polski powróciła – z wyjątkiem skrawków – prawie cała Wielkopolska. Powstanie zakończyło się sukcesem.

Uczestnicy tego jedyne zwycięskiego powstania również zostali nagradzani Krzyżem i Medalem Niepodległości. XXIV Komisja ds. Powstania Poznańskiego przyjęła bardzo rygorystyczne zasady nadawania odznaczenia. Komisja opiniowała i rozpatrywała tylko kandydatury osób, które walczących o Wielkopolskę między 27 grudnia 1918 r. a 17 stycznia 1919 r. Dodatkowo komisja przyjęła kryterium limitu 5000 wyróżnień, stosując przy tym proporcje Krzyży do Medalu jak 1:5. Dlatego początkowo wielu powstańców nie doczekało się uhonorowania. Dopiero w 1937 roku Marszałek Edward Śmigły-Rydz zgodził się na zniesienie limitu odznaczeń. Przyznano kolejne wyróżnienia, ale z powodu zakończenia prac komisji w 1938 roku nie wszyscy uczestnicy Powstania Wielkopolskiego zostali uhonorowani.

Stab II batalionu 2. Pułku Strzelców Wielkopolskich, sierpień 1919 r.
Źródło: Tadeusza Nowaka (Kraśnik)

Żołnierze 3. kompanii 7. Pułku Strzelców Wielkopolskich – obsługa ciężkiego karabinu maszynowego Maxim w z. 08, 1919 r.
Źródło: Tadeusza Nowaka (Kraśnik)

Gen. bryg. Stanisław Taczak, pierwszy dowódca Powstania Wielkopolskiego, w 1931 roku odznaczony Krzyżem Niepodległości
Źródło: Wojciecha Rybicki (Bochna)

Gen. bryg. Julian Stachewicz, szef Sztabu Dowództwa Głównego Wojsk Wielkopolskich, w 1930 roku odznaczony Krzyżem Niepodległości z Mieczami
Źródło: Andrzej Cyfran (Warszawa)

Gen. bryg. Władysław Anders, szef sztabu Armii Wielkopolskiej w Powstaniu Wielkopolskim, odznaczony Krzyżem Niepodległości
Źródło: Elżbieta Ołbromskiego (Bytom)

Kpt. Leon Kmiołek, powstaniec wielkopolski, odznaczony Krzyżem Niepodległości. 7 czerwca 1919 r. sierżant Leon Kmiołek dowodził trzyosobowym patrolami w okolicach Szamotna, na skraju Pojezierza Chodzieskiego. W jego skład wchodził kapral Lewandowski, starszy strzelec Górny i strzelec Mendyk. Leon Kmiołek był doświadczonym powstańcem, „zagolczykiem”, wsławnym likwidatorem trzech niemieckich placówek pod Baranowem w nocy z 3 na 4 czerwca 1919 r. Tym razem jego wypadek skończył się jeszcze bardziej spektakularnym zwycięstwem: w pobliżu Góry jego patrol, natknąwszy się na Niemców, zdobył 2 karabiny maszynowe i bohatersko odparł kontratak nieprzyjaciela, zabijając 40 z nich. Czyn ten został opisany w rozkazie dziennym Dowództwa Głównego nr 170 z dnia 23 czerwca 1919 r.
Źródło: Tadeusza Nowaka (Kraśnik)

Tablica pamiątkowa na Rynku w Pobiedziskach (powiat poznański), upamiętniająca 217 powstańców wielkopolskich wywodzących się z tej i okolicznych miejscowości, z wykorzystaniem motywem Krzyża Niepodległości, 2019 r.
Wielkopolski Urząd Wojewódski w Poznaniu

Stefan Chostowski, w Powstaniu Wielkopolskim organizator Baonu Śremskiego, odznaczony Krzyżem Niepodległości
Źródło: Tadeusza Nowaka (Kraśnik)

W drodze do wolnej Polski!

Kawalerowie Krzyża i Medalu Niepodległości II Rzeczypospolitej

Powstańcy śląscy

Powstania śląskie i plebiscyt stanowią jedno z najważniejszych wydarzeń wpływających na kwestie terytorialne odradzającego się Państwa Polskiego. Rozstrzygnięcia plebiscytowe i podział Górnego Śląska między Polskę i Niemcy były efektem złożonego procesu historycznego, a przede wszystkim rywalizacji zwycięskich mocarstw.

Podczas konferencji pokojowej w Paryżu (styczeń–czerwiec 1919 r.), delegacja polska proponowała włączenie do Polski całego terytorium Górnego Śląska, argumentując taką decyzję przewagą liczebną ludności polskojęzycznej, tradycją historyczną i w przyszłości znaczeniem dla gospodarki II RP. Jednak wobec poparcia dla Niemców ze strony Brytyjczyków, o losie regionu miał decyzją zwycięskich mocarstw zadecydować plebiscyt. Ta decyzja spowodowała, że Niemcy, posiadający w swoich rękach kontrolę nad administracją cywilną, policją i wojskiem, zareagowali falą represji. W odpowiedzi polscy mieszkańcy Górnego Śląska rozpoczęli strajk.

Działania niemieckiej administracji doprowadziły do wybuchu I Powstania Śląskiego, które trwało od 17 do 26 sierpnia 1919 r. Przygotowywała je istniejąca już od stycznia 1919 roku Polska Organizacja Wojskowa Górnego Śląska, która odegrała ogromną rolę we wszystkich trzech powstaniach.

Powstanie przybrało charakter spontanicznego zrywu skierowanego przeciwko niemieckiej administracji oraz niemieckim właścicielom zakładów przemysłowych. Zryw, wobec braku możliwości pomocy ze strony Polski, która ratyfikowała traktat wersalski i nie mogła, podobnie jak Niemcy, interweniować bezpośrednio, zakończyło się pacyfikacją ludności polskiej.

Po wejściu w życie postanowień traktatu wersalskiego nad przebiegiem plebiscytu kontrolę przejęła Międzysojusznicza Komisja Rządząca i Plebiscytowa. W trakcie kampanii plebiscytowej doszło do kolejnego zaostrzenia protestów ludności polskiej przeciwko represjom administracji i policji niemieckiej. Szczególnie dużym echem odbiło się zabicie podczas rozruchów w Katowicach znanego polskiego działacza narodowego, a jednocześnie cenionego lekarza Andrzeja Mielęckiego. W konsekwencji 17 sierpnia 1920 r. wybuchło II Powstanie Śląskie, na czele, którego jako dyktator stanął Wojciech Korfanty. W krótkim czasie powstańcom udało się zająć niemal cały górnośląski okręg przemysłowy, z wyjątkiem większych miast. Powstanie zakończyło się 25 sierpnia 1920 r. po uzyskaniu przez stronę polską zapewnień o likwidacji policji niemieckiej i powołaniu w jej miejsce polsko-niemieckiej policji plebiscytowej.

Po przegranej plebiscytcie (20 marca 1921 r.), doszło do kolejnych sporów w sprawie podziału Górnego Śląska według gmin głoszących za danym państwem. W konsekwencji zaproponowany podział graniczny wywołał sprzeciw strony polskiej i spowodował wybuch kolejnego powstania.

III Powstanie Śląskie rozpoczęło się 3 maja 1921 r. pod kierownictwem Wojciecha Korfanteo, który powtórnie ogłosił się dyktatorem. Dowódcą wojskowym został najpierw Maciej Mielżyński, później jego obowiązki przejął Kazimierz Zentkeller. Powstanie trwało dwa miesiące (do 25 czerwca). Do legendy walk o niepodległość przeszedł bój Dywizji Powstańczej pod dowództwem Jana Ludwiga-Laskowskiego o Górę Św. Anny. To starcie stało się symbolem walki o polski Górny Śląsk – starciem w obronie ważnego dla wszystkich Górnoszlązaków miejsca kultu – klasztoru na Górze Świętej Anny.

W wyniku zrywu powstańczego Rada Ligi Narodów podjęła 12 października 1921 r. korzystną dla Polski decyzję o podziale spornych ziem. II Rzeczypospolitej przyznano wprawdzie tylko 29% terytorium, co stanowiło mniejszą część obszaru plebiscytowego, ale gęściej zaludnioną, a co najważniejsze znacznie lepiej uprzemysłowioną.

Nic więc dziwnego, że gdy ustanowiona Krzyż i Medal Niepodległości powstańcy śląscy stanowili po legionistach i członkach POW następną co do wielkości grupę uhonorowanych osób. Już w latach 1931–1933 przywódcy Polskiej Organizacji Wojskowej Górnego Śląska i dowódcy powstania zostali odznaczeni Krzyżami Niepodległości z Mieczami. Te wyróżnienia otrzymali m.in.: Alojzy Fizia, Walenty Fojkis, Józef Grzegorzek, Karol Grzesik, Adam Kocur, Rudolf Kornke, Stanisław Krzyżanowski, Jan Ludwiga-Laskowski, Kazimierz Zentkeller, Alfons Zgrzebnik.

I Powstanie Śląskie, grupa powstańców – pierwszy z prawej ma zatknięty za pas pistolet Mauser C96, kłęczący pierwszy i drugi z prawej – karabiny Mauser Gew98, 1919 r.
Narodowe Archiwum Cyfrowe (Warszawa)

Grupa powstańców śląskich uzbrojonych w karabiny Mauser Gew98 z bagnietami, lata 1919–1921
Narodowe Archiwum Cyfrowe (Warszawa)

Alojzy Fizia, w 1933 roku odznaczony Krzyżem Niepodległości z Mieczami
Zbiory Biblioteczna Nowaka (Kraków)

Walenty Fojkis, w 1931 roku odznaczony Krzyżem Niepodległości z Mieczami
Zbiory Biblioteczna Nowaka (Kraków)

Józef Grzegorzek, w 1931 roku odznaczony Krzyżem Niepodległości z Mieczami
Zbiory Biblioteczna Nowaka (Kraków)

Karol Grzesik, w 1931 roku odznaczony Krzyżem Niepodległości z Mieczami
Zbiory Biblioteczna Nowaka (Kraków)

Adam Kocur, w 1931 roku odznaczony Krzyżem Niepodległości z Mieczami
Narodowe Archiwum Cyfrowe (Warszawa)

Rudolf Kornke, w 1931 roku odznaczony Krzyżem Niepodległości z Mieczami
Zbiory Biblioteczna Nowaka (Kraków)

Stanisław Krzyżanowski, w 1931 roku odznaczony Krzyżem Niepodległości z Mieczami
Zbiory Biblioteczna Nowaka (Kraków)

Jan Ludwiga-Laskowski, w 1931 roku odznaczony Krzyżem Niepodległości z Mieczami
Zbiory Biblioteczna Nowaka (Kraków)

Kazimierz Zentkeller, w 1932 roku odznaczony Krzyżem Niepodległości z Mieczami
Zbiory Biblioteczna Nowaka (Kraków)

Alfons Zgrzebnik, w 1931 roku odznaczony Krzyżem Niepodległości z Mieczami
Zbiory Biblioteczna Nowaka (Kraków)

W drodze do wolnej Polski!

Kawalerowie Krzyża i Medalu Niepodległości II Rzeczypospolitej

Kontynuatorzy tradycji

Krzyż i Medal Niepodległości Polski Podziemnej

Odznaczenie pod nieco zmienioną nazwą Krzyża i Medalu Niepodległości Polski Podziemnej, zostało wznowione na mocy dekretu z 12 sierpnia 1954 r. Prezydenta RP na Uchodźstwie Augusta Zaleskiego, „celem odznaczenia osób, które zasłużyły się czynnie dla odzyskania niepodległości Ojczyzny:

- w Kraju w okresie od 17 września 1939 r. do 1 lipca 1945 r.,
- na terytorium Niemiec lub Związku Sowieckiego w tymże okresie w wykonaniu indywidualnie otrzymanych poleceń władz Polski Podziemnej,
- w okresie od 1 lipca 1945 r. do czasu odzyskania niepodległości Ojczyzny działaniami z polecenia władz Rzeczypospolitej Polskiej lub z własnej inicjatywy z narażeniem życia lub utraty wolności osobistej” („Dziennik Ustaw” z 1959 r., nr 2, poz. 5).

Zmiany wprowadzone w kształcie odznaczenia miały polegać na umieszczeniu znaku Polski Walczącej na dolnym ramieniu Krzyża i w dolnej części Medalu Niepodległości.

Wart. 4 dekretu odnotowano zaś: „Pierwsze Krzyże Niepodległości z Mieczami Prezydent Rzeczypospolitej na wniosek Rady Ministrów nada: stołecznemu miastu Warszawie oraz poległym: Stefanowi Grot-Roweckiemu, o. Maksymilianowi Kolbemu, Franciszkowi Kwiecińskiemu, Mieczysławowi Niedziałkowskiemu, Leonowi Nowodworskiemu, Janowi Piekalkiewiczowi, Kazimierzowi Pużakowi, Maciejowi Ratajowi, Cyrylowi Ratajskiemu i Stefanowi Starzyńskiemu”.

Dekret został zmodyfikowany w 1959 roku, usuwając z nazwy odznaczeń słowa „Polski Podziemnej” i całą dodatkową, wprowadzoną w roku 1954 symbolikę, ale zastosowano odwrócenie kolorów wstążki odznaczeniowej (czerwona z czarnymi paskami). Zaktualizowana wersja dekretu z roku 1959, podobnie jak poprzednia, obowiązywała tylko na papierze i żadne dalsze nadania nie zostały dokonane.

August Zaleski – Prezydent RP na Uchodźstwie w latach 1947–1972
Zbiory Biblioteki Orlowskiego (Bytom)

Barетки Krzyża Niepodległości z Mieczami, Krzyża Niepodległości i Medalu Niepodległości według znówelizowanego dekretu Prezydenta RP na Uchodźstwie z 1959 roku
Zbiory Tadeusza Nowaka (Kraków)

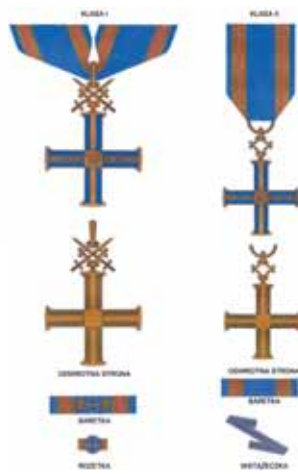
Order Krzyża Niepodległości

Order Krzyża Niepodległości, będący kontynuacją przedwojennego odznaczenia, jest nagrodą ustanowioną w 2010 roku dla osób, które w latach 1939–1956 jako ochotnicy lub podejmując się służby ponad wymaganą od nich miarę poświęciły zasługi w obronie niepodległości Państwa Polskiego.

Order Krzyża Niepodległości dzieli się na dwie klasy: klasa I – Krzyż z Mieczami Orderu Krzyża Niepodległości, który może być nadany „osobom, które walczyły z bronią w rękę o niepodległość i suwerenność Ojczyzny z niezwykłym poświęceniem lub walką tą kierowały”; klasa II – Krzyż Orderu Krzyża Niepodległości, który może być nadany „osobom, które przez znaczący czas lub w sytuacji skrajnego zagrożenia broniły niepodległości i suwerenności Ojczyzny, walczyły o jej odzyskanie lub podtrzymywały funkcjonowanie instytucji i tradycji Rzeczypospolitej Polskiej”.

Na straży honoru Orderu stoi Kapituła składająca się z Kanclerza Orderu i pięciu członków Kapituły, powoływanych na pięć lat spośród Kawalerów Orderu przez Prezydenta RP.

Krzyż z Mieczami Orderu Krzyża Niepodległości, „za wybitne zasługi poniesione w walce z bronią w rękę o suwerenność i niepodległość Państwa Polskiego w latach 1939–1956” odznaczono dotąd (lipiec 2019 roku) – 121 osób, zaś Krzyżem Orderu Krzyża Niepodległości, „za wybitne zasługi w obronie niepodległości i suwerenności Państwa Polskiego w latach 1939–1956” – 328 osób.

Klasa I – Krzyż z Mieczami Orderu Krzyża Niepodległości, klasa II – Krzyż Orderu Krzyża Niepodległości
Zbiory Tadeusza Nowaka (Kraków)

Krzyż z Mieczami Orderu Krzyża Niepodległości (klasa I)
<https://www.prezydent.pl/>

Krzyż Orderu Krzyża Niepodległości (klasa II)
<https://www.prezydent.pl/>

Konsul generalny RP w Grodnie Jarosław Książek dekoruje kombatanta Armii Krajowej z Grodziełszczyzny Edwarda Akuszewicza Krzyżem z Mieczami Orderu Krzyża Niepodległości, Grodno, 8 września 2018 r.
Znakiemxpl

Krzyż Orderu Krzyża Niepodległości wraz z legitymacją
<https://www.gov.pl/web/uk-mazowiecki/>